

Крутящська подія

ЧИКАГО,

1972

В. ЗАРИЦЬКИЙ
Полк. Артил. СС.
Армії УНР.

КРУТЯНСЬКА ПОДІЯ

ЧІКАГО

1972

Присв'ячую молоді, вірній заповітові Героїв Крут:
ВІЛЬНА, САМОСТІЙНА, СОБОРНА УКРАЇНА.

Обкладинка роботи мистця Л. Рихтицького.

ДРУКОВАНО У ЛІТОГРАФІЇ Й ДРУКАРНІ ВОЛ. БЕРНАЦЬКОГО

PRINTED BY WALTER OFFSET PRINTING
2231 W. CHICAGO AVE. CHICAGO, ILL. 60622

U. S. A.

ПОЛКОВНИК АВЕРКІЙ ГОНЧАРЕНКО
КОМАНДИР БОЮ ПІД КРУТАМИ

З В Е Р Н Е Н Н Я

I. Фальшива інтерпретація перебігу подій під Крутами вимагає насвітлення і освідомлення в пресі загалу українського громадянства в діаспорі. —

В цій цілі опрацьовано цю брошуру, коментуючи реляції, статті, реферати, доповіді і інші інформації писані і голошені на тему крутянської події, щоб спростувати і реально її насвітлити раз на завжди.

Сподіюсь, що цією дорогою побільшиться зрозуміння і повага українського громадянства до історії події під Крутами і до пам'яті полеглих там Героїв, похованих на крутянських полях.

II. На основі тверджень учасників крутянської трагедії документально устійнено, що жертвою впали під Крутами в обороннім бою і осв'ятили спільно своєю кров'ю нашу Державність :

1. 10 старшин і біля 250 юнаків Першої Київської Юнацької Школи імени гет. Богдана Хмельницького. —

2. Около 50 студентів київських вищих і середніх шкіл. Разом всіх полеглих є біля 300 Лицарів — Оборонців ВОЛІ УКРАЇНИ :

III. Справедливість вимагає, щоб у щорічних академіях в пам'ять полеглих борців під Крутами згадувати не лише студентів, залишаючи без уваги полеглих в тім спільнім бою Юнаків Першої Київської Юнацької Школи, які були основою оборони Крут і понесли найбільші страти, а вшанувати всіх Героїв, полеглих в бою під Крутами 29-го січня 1918 року.

ПЕРЕДМОВА

У вільному світі до і по другій світовій війні кожного року з нагоди річниці героїв Крут в поселеннях більшого скупчення української еміграції в молодіжних організаціях, в студентських осередках влаштовуються сходини, відбуваються академії з рефератами, присвячені крутянській події. Мусимо ствердити, що багато рефератів, виголошуваних аудиторіям, часто є опрацьовані поверхово.

Доповідачі, непростудіювавши джерельного матеріалу про Крути, з браку такого у них під рукою, виказують мале, а часом повне незнання перебігу крутянської події, а також незнання історії Студентського Куреня: як курінь постав, як формувався, його чисельний стан, хто був його командиром, коли виїхав на фронт, які мав страти в людях тощо. Неопрацьовані інформації про Крути нічого не в'яснюють, в недокладних інформаціях губляться самі історичні факти і твориться хаос, люди сприймають фальшиві твердження як незалежні факти.

Так довкола подій з – перед 50 – ти літ потворилися легенди і міти. Так постала легенда про поляглих у бою під Крутами " 300 " студентів.

Гідним спомином і належною пошаною, спростовуючи фальшиві версії, що створили міт, зі шкодою для Студентського відділу, що став жертвою змагань в добу української національної революції 1917 року, я заміряю відобразити правду Крут такою, якою вона була.

В цій цілі уміщую в брошурі авторитетні два спогади учасників бою під Крутами: 1. Спогад " Бій під Крутами ", сотн. А. Гончаренка, команданта крутянського бою; 2. Спогад " Історія Студентського Куреня ", студента Ігоря Лоського, учасника бою під Крутами. Рівнож, для ілюстрації хаосу в інформаціях різних авторів, наводжу в брошурі кілька прикладів.

На основі уміщених, згаданих вище спогадів учасників крутянського бою, сотн. А. Гончаренка і студ. Ігоря Лоського, читачі зможуть пізнати історію відділів -оборонців Крут, а рівнож зможуть відтворити реальний образ того героїчного, безприкладного в історії бою, так зв. "Українські Термопілі".

ВІД АВТОРА

І.

Говорять, що історія, це є опис якихбудь подій, що сталися у державі чи нації на відомім відтинку часу.

Бій під Крутами з 6 – тисячною групою большевицької армії під командою Муравйова 29 – го січня 1918 р. був першим боем в українсько - москов - ській війні від часу війни гетьмана Мазепи з царем Петром І і битви їх під Полтавою в м. червні 1709 року.

Бій під Крутами слід уважати початком збройної боротьби з червоною Москвою за відродження української державности після упадку царату в Росії – 1917 р.

Змаг оборонців станції Крути – є активом віднови української державности, проголошеної 4 -им Універсалом 22 -го січня 1918 року.

Про подію крутянську в січні 1918 р. знав увесь Київ. Оборонці Крут, яким пощастило вернутися з поля бою до Києва, оповідали, як то було під Крутами: хто були їх командири, хто керував боем, як довго тривав бій, як прийшло до програної битви, які були страти тощо.

2.

Часописні обширні статті і звідомлення про бій під Крутами появились в українських часописах у Києві й інших містах України допіру після Берестейського миру, коли українсько – німецькі частини в спільній офензиві проти – большевиків в перших днях березня зайняли Київ, 6 -го квітня зайняли Харків, а до кінця квітня новозорганізовані українські частини, при помочі німецько – австрійської армії, звільнили від большевицьких орд всю Україну.

В статтях українських дописувачів до преси проявились глибокий біль, любов і п'єтизм та пошана до молодих крутянських героїв, велика віра в те, що їхня кров стане родючим ґрунтом для нових великих чинів – жертв нової епохи України.

Бій під Крутами започаткував новий період в історії України, період безперестанних змагань за ідеал самостійної Української Держави. Сьогодні наша молодь в Україні ідеологічно виступає в обороні свободи, проти русифікації і проти національно – соціального утиску комуністичною Москвою, яка є окупантом України. Нові борці в Україні продовжують жертвенно боротьбу героїв – оборонців Крут. Свої спогади про Крути автори присвячують крутянській битві і славній пам'яті тих, що полягли перші в нерівнім бою за волю – України.

Московсько – большевицька окупація України від 21 – го листопада 1920 р. перервала зовнішній вияв культу великої крутянської жертви на українських землях за залізною заслоною, лише на західних землях України, окупованих Польщею, культ героїзму оборонців Крут не переставав був ширитись.

3.

Крутянська подія з періоду наших збройних змагань є незвичайно великого історичного значення. Ненасвітлення всесторонньо тої події нами комбатами, активними учасниками і нашими военними дослідувачами продовж 50 – ти літ є дуже компромітуючою нас ознакою нашої байдужности до епохових наших змагань за державність.

Яко бувший старшина Січових Стрільців, живий свідок подій в період Центральної Ради, дійшов до висновку, що я обов'язаний вичерпно насвітлити знані мені події і факти, що стосуються крутянського бою, тим більше, що ситуація на чернігівському кордоні вже від другої половини грудня 1917 р. була Січовим Стрільцям добре знана, так як сотня СС, Галицько – Буковинського куреня, під командою хор. Ф. Черника, провадила стежі в районі Михайлівського хутора до 8 – го січня 1918 р., коли на наказ полк. Капкана сотня від'їхала з фронту до Києва для охорони Центральної Ради.

4.

Другий важний фактор, що спонукав мене до аналізування і спростовання хаотичних реляцій про крутянську подію є "голос" українських студентів у діаспорі.

Українська Студенська Громада в Нью Йорку, в своїм б'юлетені "Нові НА-напрямки", в редакційній статті: "Міт, чи реальність" на тему Крут, за травень 1969 р., жадає вяснення непорозуміння, звертається до "Батьків народу" з відкритим питанням "Котра з версій про Крути є правдива?". – Далі вони пишуть: "Крути все були студентським святом і кожного року студенти його належно вілзначають, але немає устійненої одної авторитетної довідки, чи історичного документу, на який можна б було опертись"

Проаналізувавши багато спогадів і статей на тему Крут думаю що студенти у своїм зверненні мають рацію, бо багато авторів перебіг крутянських подій насвітлюють у фантастичнім стилі, подають суперечні інформації не згідні з правдою.

5.

Не для атракції, а історичної правди нашого недавнього минулого, необхідно насвітлювати реально перебіг епохальної події в Крутах та рішучо спростувати хаотичні інформації, ширені в описах, з причини неустійнення їх джерела авторитетними, бувшими військовими чинниками української політичної еміграції.

В спогадах про події, що сталися в Україні на відтинку часу 1917 – 1921-рр. слід насвітлювати факти так, щоб сучасним поколінням все було ясне, а особливо для майбутніх поколінь, які будуть досліджувати історію подій і будуть в наших історичних матеріялах шукати винуватців трагедії українського народу.

В описі подій треба подавати факти на основі документальних джерел - інформацій активних учасників подій, чи безпосередніх свідків, щоб про їх правдивість не можна було сперечатись, щоб перекручені і неправдиві інформації не кріпились у думці українського сьогочасного громадянства, а головню не перейшли у фальшивім насвітленні до історії.

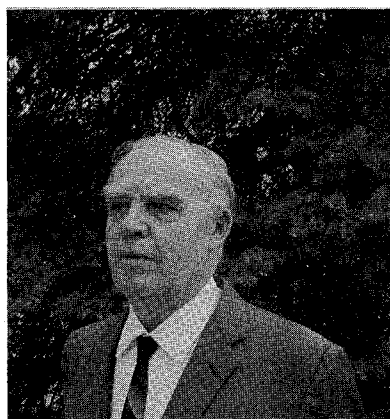
Нашим обов'язком є прослідити, узгіднити і зберегти для історії всі найменші подробиці крутянського чину, що став всенародним культом героїв —
К р у т.

ОДНІ З ОСТАННІХ МОГІКАНІВ – ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ

І ДЕРЖАВНИХ МУЖІВ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Проф. Борис Мартос

Проф. до - р Яків Зозуля

Активні учасники збройної боротьби 1917 – 1920 рр.,

Сучасні свідки подій на чернігівському кордоні.

Генштабу генер - полк. О. Удовиченко

Генер - пор. О. Вишнівський

Генер - хор. В. Филонович

АВЕРКІЙ ГОНЧАРЕНКО

Полк. Армії УНР

БІЙ ПІД КРУТАМИ

Ставлю собі завдання подати до прилюдного відома правдивий перебіг бою за ст. Крути.

Обставини, що змусили нас до того бою, такі:

По оголошенні Українською Центральною Радою 4 Універсалу Україна стала самостійною державою. Як така, вела мирові переговори з Центральними Державами в Бересті. Рівночасно вела мирові переговори з тими ж державами і Росія большевицька. Предсідник большевицької делегації Троцький виступив із заступництвом Радянської України, запевняючи представників Центральних Держав, ніби Центральна Рада та її Уряд уже не існують. А в той час Уряд України робив надлюдські зусилля, щоб здавити анархію всередині краю та боронити його від зовнішніх ворогів.

Найкоротшою дорогою до Києва з півночі йдуть залізничні шляхи Гомель-Бахмач і Харків-Ворожба-Бахмач.

На оборону цього надзвичайно важного вузла командуючий військами отаман Капкан і вислав "1-шу імени гетьмана Богдана Хмельницького Юнацьку Військову школу". В складі школи було 4 сотні (по 150 юнаків), 16 кулеметів та 20 старшин. Школа складалася з юнаків колишніх російських військових шкіл, з освітою не менше як 6 класів гімназії, а переважно з укінченою середньою школою.

Юнацька школа мала 2 курси; молодший, як менше вишколений, продовжував науку на місці, а старший 8. XII. 1917 в команді ген. штабу сотника (з російського війська капітан) Носенка виїхав до Бахмача. Бахмач адміністративно належав до Чернігівщини, де військово-адміністративну справу провадив сотник (капітан) Тимченко.

Сотник Тимченко не мав ніякого війська і навіть, щоб сформувати собі якийсь відділ для свого штабу, просив у начальника школи старшин. Для цього і був призначений сотник Микола Богаєвський, що став начальником штабу у сотника Тимченка.

Між двома командирами виникло непотрібне непорозумін-

ня: з одного боку був сотник Носенко, генерального штабу і начальник школи, а з другого — сотник Тимченко, протегований політичною партією, як командуючий військами адміністративного району Чернігівщини.

22 грудня 1917 року мене, як командира куреня Юнацької школи, покликав до себе командуючий військами отаман Капкан.

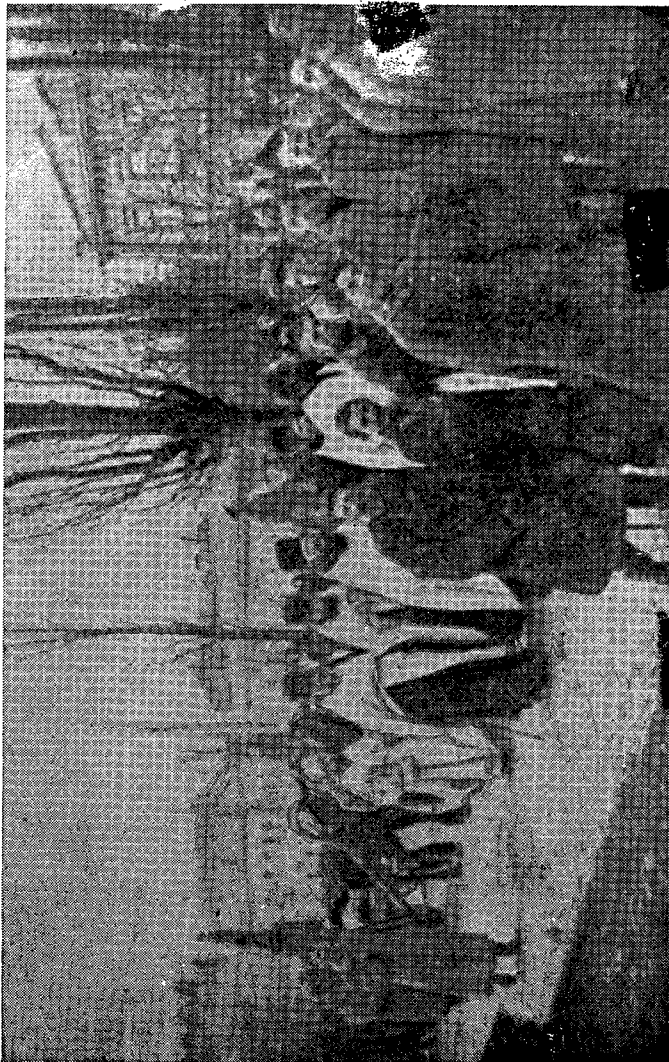
Отаман Капкан наказав мені від'їхати негайно до Бахмача з наказами для обох згаданих вище начальників. По одержанні двох секретних пакетів, я спитав командуючого військами, чи не міг би я вислати ці накази якимсь молодшим старшиною. На це дістав таку відповідь: — „Ви призначаєтесь командантом оборони Бахмача. Большевики наступають з Харкова і Полтави. Головні сили Муравйов провадить на Бахмач-Київ. Забирайте решту Юнацької школи. Потяг на ст. Київ - Товарний уже готовий. На поміч — трудно чекати”. З цим я відійшов.

Щедро наділений повноваженнями з підкресленням за всяку ціну не віддати Бахмача, щоби не допустити большевиків до Києва, з глибоким смутком і жалем (тоді ще не знав до кого) вертав я до школи. Брав мене в свої обійми невимовний жаль. Молодий цвіт нашої армії — юнаків — кидали майже в безнадійну ситуацію, тоді як серед шалючої анархії десятки тисяч озброєного, випробуваного в боях вояцтва безжурно демобілізувалися: його не зуміли завчасу, використовуючи для цього національне піднесення, взяти в карби військової дисципліни, а навпаки, на мітингах деморалізували накликунням до поділу землі. Тепер лише ідейні горстки стали до боротьби за рідний край.

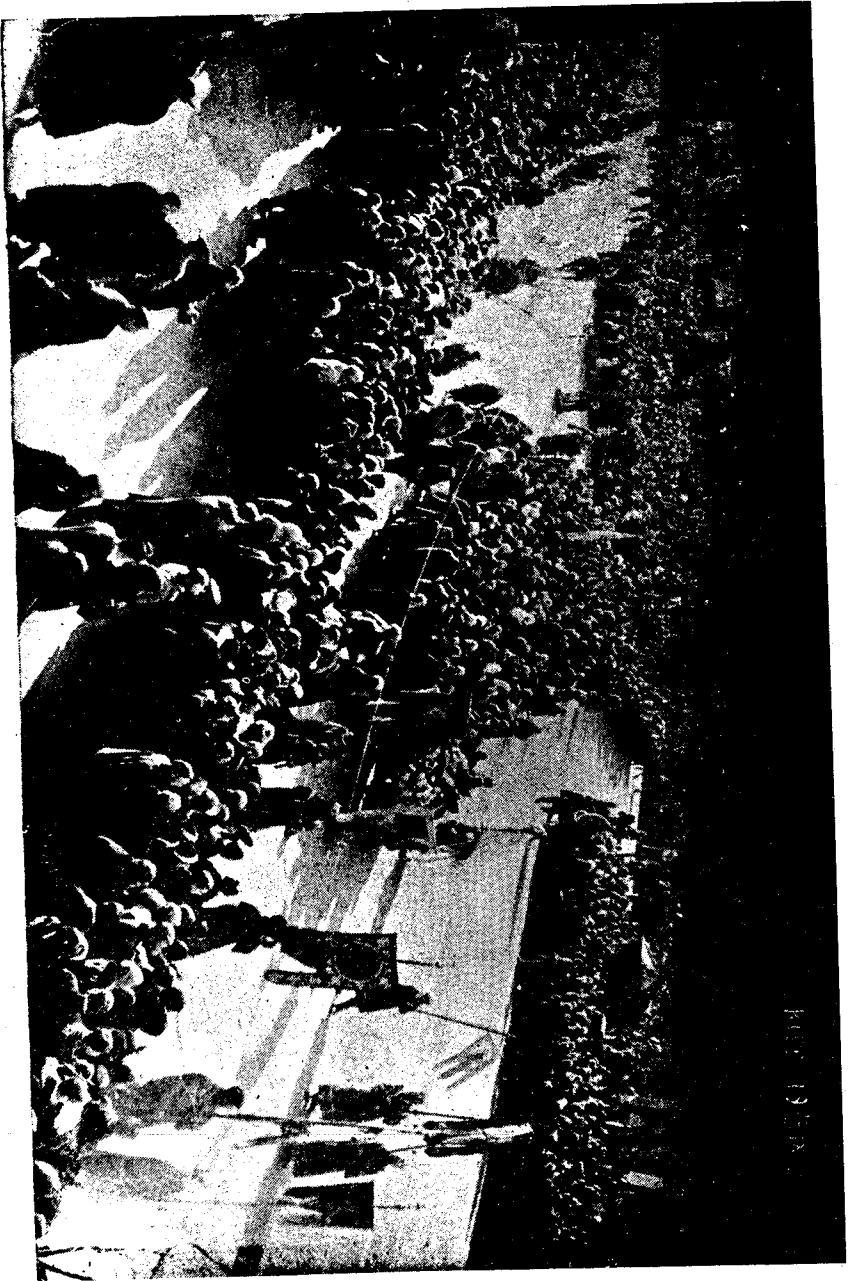
Перед самим від'їздом ще пішов я до Головного Начальника Юнацьких шкіл генерала Астафієва. Прийшов до нього не тільки як до начальника, а ще і як до свого колишнього широколюбленого професора з Чугуївської військової школи. З мого рапорту він довідався, які накази дістала школа і уділив мені багато порад, що так допомогли мені у виконанні завдання оборони Бахмача.

Тут до речі хочу підкреслити заслуги генерала Астафієва, що зумів ширити ще задовго до революції національну свідомість серед нас („малограмотних” українців). На це у російським війську до революції було дуже мало відважних одиниць серед вищої військової генераліції, а генерал Астафієв до неї належав.

23 грудня увечері я вже був у Бахмачі. Начальник школи, сотник Носенко, від'їхав з Бахмача вдоволений. Сотник Тимченко хотів, щоби школа підлягала йому, на що я не міг погодитися.

Перевезення тлінних останків героїв Крут з місця їх тимчасового поховання до Києва.
Березень 1918 р.

Похорони героїв Крут у Києві 19 березня ст. ст. 1918 року (Див. дату на світлині і „Літоп. Черв. Калини” з 1982 р., стор. 18. — В „Золотих Воротах” з 1987 року написано помилково, що це похорони поляглих у бою під Могозялівкою — Черника, Загзевича та ін. — Ред.).

маючи наказ командуючого військами. Я лише зазначив, що в справах адміністраційних буду йому підлягати, як зайде потреба, справи ж бойового характеру, згідно з наказом, буду вести сам. Для охорони нашого лівого крила в напрямі на Чернігів, вислав я сотника Семирозума з четою юнаків.

На Святий Вечір — 24 грудня 1917 р. — в напрямі на Гомель я вислав від школи передову заставу. Після незначної сутички ми зайняли ст. Доч, при тому 2 большевицьких вояків взяли до полону. У нас були легко ранені 2 юнаки і 1 старшина. Від полонених довідався я, куди і як наступають війська Муравйова.

В напрямі до ст. Ворожба школа також увійшла в бойову стичність з большевиками. Ст. Бахмач і місто залишилися за нами. Треба зазначити, що в залізничному депо Бахмач було до 2 тисяч zatrudнених при варстатах робітників, переважно москалів. Про їх настрої просив я в сотника Тимченка інформацій. Тимченко був у них на мітингу і сказав мені, що нема страху: робітники оголосили неутралітет. Однак трудно було вірити в їх неутралітет, а мати у себе в найближчій запіллі 2 тисячі озброєних робітників не належало до приємности. На цій підставі я й приступив до перегрупування Юнацької Школи, не припиняючи бойового зв'язку з противником.

Незадоволення сотника Тимченка з цього мого рішення виявилось в його від'їзді з цілим штабом на ст. Крути. Однак звідти він повідомив, що йде нам на поміч піша дивізія; пізніше виявилось, що замість дивізії, прийшло кілька поїздів, заладованих возами. Школа скористала з цього й поповнилася набоями з ешелонів.

Очевидним було, що Київ не мав резервових військових частин.

Така ситуація, а до того ще й ворожо настроєне населення, яке косим оком дивилося на „інтелігентів”-юнаків, безперервні сутички з большевиками продовж більше як місяця — все це дуже погано відбивалося на настроях школи. Частина юнаків — то були діти з-під селянської стріхи, з неусталеним ще світоглядом і тільки інтуїтивно відчували вони правоту наших змагань. Це давало ще можливість держати курінь у рамках дисципліни.

Активність противника збільшувалася; під його натиском наші передні частини відступили, тільки вже не через Бахмач, а через передмістя його, бо робітники, з наближенням большевиків, виступили активно, збільшуючи і без того переважаючого нас багато разів противника.

Мені нічого не лицалося, як тільки приступити до оборони своїх позицій і приготувати фортифікації до зустрічі з навалою боль-

шевиків. Отож, після обслідування терену й приступлено до праці. Роботу було виконано правильно й скоро.

25 січня 1918 р. дістав я повідомлення, що до мене вислано з Києва студентську сотню. Справа військової підготовки цієї сотні була мені добре знана, бо в ній був мій брат з 3-го курсу медицини Університету Св. Володимира. Від нього я довідався, що науку провадилось там 7 днів, уміють вже стріляти та що в Києві — ціле пекло. Повідомлення про виїзд студентської сотні розійшлося серед юнаків, як блискавка, а враження, її приїздом викликане, було таке, якби приїхала ціла дивізія.

Завдяки цьому так високоцінному і завжди в боях вирішальному чинникові, як „піднесення духа”, вдалося спинити наступ Муравйова та змусити його до зтяжної боротьби.

27 січня штаб сотника Тимченка раннім ранком від'їхав у напрямі Ніжена, де стояв полк імени Шевченка, щоб з цим полком приїхати нам на поміч.

Студентська сотня в числі 115-130 людей прибула на ст. Крути о годині 4 ранку 27 січня 1918 р.

Мені особисто треба було розв'язати справу, куди приділити студентську сотню. Я стояв перед альтернативою: можна було влити її до юнаків, так би мовити — поповнити школу, а можна дати її, як окрему сотню, на дільницю оборонної лінії. До цього другого рішення я прийшов з міркувань чисто військового характеру: молодий вояк без огляду на свою інтелігентність, в критичну хвилину піддається паніці. Таких хвилин я передбачав аж забагато. Паніка під час бою є явищем заразливим, а в результаті дає ганебну втечу.

Тому то командирові студентської сотні дав я відтинок найменше zagrożений противником. Познайомив командира сотні з ситуацією, поінформував, звідки і як буде діставати набої, куди спрямовувати ранених, з ким держати зв'язок, а, на випадок відступу, як вивести сотню з бою. Для зв'язку зі мною він призначив 3 студентів, між ними був і мій брат; його, з огляду на своє становище, як командира, я був змушений відіслати до сотні назад, прощаючи його поглядом, як виявилось, навіки.

Розміщення на позиції наших 5 сотень і 16 кулеметів показано на схемі в кінці спогаду.

Раннім ранком червоні розпочали свій наступ в зімкнутих колонах; виглядало так, якби йшли на параді, занедбуючи найпримітивніші засоби безпеки.

Рельєф місцевости маскував нас, і щойно наближення на віддаль стрілу могло нас виявити.

Ще в ніч з 26 на 27 січня я мав розмову по прямому дроті з Муравйовим. Його вимога в формі наказу звучала так: „Прігатовіться к зустрічі пабеданоснай краснай армії, прігатовіть абед. Заблужденія юнкероф пращаю, а афіцероф всьоравно расстреляю”.

Я відповів, що до зустрічі все готове.

Передні частини червоних, йдучи в зімкнутих колонах, очевидно, були певні нашої втечі, а зі станційної служби по апарату на їхні виклики ніхто їм не відповідав.

Тільки-но червоні наблизились на віддаль стрілу, ми їх привітали сильним вогнем 4 сотень і 16 кулеметів. Щойно під прямими стрілами переходили вони в розстрільну, зазнаючи великих втрат у своїх рядах. Наступні частини уже з поїзду приймали бойовий порядок.

Таким чином москалі зайняли фронтову лінію завдовжки в 5 кілометрів, маючи за собою свіжі резерви й прихильно настроєне населення.

А ми... 500 молодих вояків і 20 старшин. Одні вояки місячними боями перемучені, інші — військово не вишколені. Розтягнені по лінії завдовжки в 3 кілометри, ми, в обороні зарання нашої державности, вступили в нерівний бій.

Коло год. 10 ранку приїхала на панцерці 1 гармата, коло неї сам один сотник Лощенко. Хто його прислав — не знаю, але думаю, що це була його особиста ініціатива. Цей старшина, борючись з подивугідною самопосвятою, вносив велике замішання своїми влучними стрілами в запілля червоних, і це зупиняло переможний марш Муравйова. Незабутню прислугу цього старшини вважаю за свій обов'язок тут підкреслити.

Коло год. 12-1 почали червоні наступати на студентську сотню, але вступивши в зону перехресного вогню, мусіли занехати свій замір; до цього їх змусила й поява на залізничній колії Чернігів-Крути сотн. Семирозна, що прикривав наше ліве крило. Але той большевицький наступ був лише маскуванням, бо справжній наступ, як цього я й очікував, большевики спрямували на оточення нашого правого крила, що дало б їм в руки ст. Крути, відтинала б нас від нашої бази та уможлиблювало б їм цілковите оточення наших сил. Для цієї операції вони мали аж надто достатні сили для маневрування. В цей момент я дістав повідомлення, що командир студентської сотні, поручн. Омельченко, ранений. Цю втрату болюче відчувалось, бо заступника його не було на місці. Та про це я

довідався трохи пізніше; вільних же старшин у мене вже не було, бо половина вибула зі строю. Тут був би дуже придався штаб сотника Тимченка, що мав тепер у себе активних старшин. По 2 годинах наше оточення розпочалося дуже солідно, з застосуванням усіх тактикою вказаних правил.

Наша гармата, уставлена на платформі на лінії Крути-Бахмач, не могла під прямим кутом на схід протидіяти маневрові червоних.

Тоді використав я резерви. Введення в бій резерви, нашої останньої сотні, передрішало, як ще довго можна боронити наші позиції. Набагато численніша від нас сила противника прискорювала нам вирок, і тільки слабе темпо його наступу дало можливість дотягти бій до 9 год. вечора, коли-то настала темна, туманна ніч.

В цім великім напруженні зв'язковий юнак Валентин Атамановський (студент Університету Св. Володимира) подав мені телеграму, з якої я довідався, що Шевченківський полк з Ніжена виступив на з'єднання з наступаючими на нас большевиками, себто наступає на нас ззаду. Атамановський був дуже відважний, і що було в нім найбільше цінне — це завжди прекрасний гумор. І в цю рішальну хвилину він почав порівнювати наш бій з боями під Полтавою шведів і наших з москалями... Та не було часу. Треба було йому сказати правду про наше становище: наступ большевиків не припиняється, Шевченківський полк віддалений від нас за дві години їзди, а повний поїзд наших ранених бійців потребує опіки. Все що лишилося, не мало можливості впродовж цілого дня через часті атаки противника хоча б найменшого перепочинку. Отже, мушу вивести їх з бою без дальших утрат у людях і подбати, щоб за всяку ціну з'єднатися з Чорними Гайдамаками під командою Симона Петлюри; вони були вже на ст. Бровари, і там приготувлялися позиції.

Атамановського післав я ще завидна до студентської сотні з наказом про відступ на вказане їм місце. Цей відступ студентська сотня мала розпочати першою.

Сотник Лощенко ще за дня мусів від'їхати. З від'їздом нашої гармати по цілому фронті посилювався енергійний наступ противника. Скрізь відчувався приплив нових сил.

Тут підкреслюю ту надзвичайну холоднокрівність й уміння панувати над собою наших старшин і молодих вояків, якої не зауважував за час свого перебування на фронті під час світової війни серед старших добре вишколених солдатів. По студентській сотні виводив я з бою сотні юнаків у такому порядку: 2, 3 й 4; 1 сотня, що була в резерві, а вступила в бій по годині другій, здержувала

противника, що намагався нас оточити, аж до повної темноти, після чого рештки цієї резерви відступили цілком з поля бою і прилучилися до школи. По перегляді після бою не було в студентській сотні мого брата, хоч під час бою раненим він не був, бо не було його і в шпитальному вагоні. При докладнім особистім перегляді я довідався, що немає цілої чотиї студентської сотні, до 30 людей, хоч командир сотні все запевняв, що вони ось-ось надійдуть. Вислав я розвідку, затримав ешелъон — та все було даремно. Про долю брата і його товаришів довідався я вже багато пізніше. Вони, відступаючи, очевидно, для скорочення дороги, пішли на світло, на ст. Крути, а там зі сходу надійшли якраз большевики; після того й розігралася ще раз кривава драма... Їх не розстрілювали, а кололи багнетами, що я ствердив уже в Києві, в час похорону, на своєму братові й його товаришах.

Станцію Ніжен справді обсадив наш Шевченківський полк, що хотів нас обеззброїти у вагонах, бо ж вступати в бій, а ще до того вночі, у нього забракло „мітингового героїзму”; а ще певно не знайшлося в ньому ні одного справжнього москаля, бо перед тим москалем він був би і слухняний до безтями, і покірливий.

Повна небезпек була наша дорога відступу. Страшний день ще гудів у нас в ухах, а втрати в людях, що впали за свою державу, кликали до пімсти.

З Ніжена треба було усунути Шевченківців, що, на щастя, обійшлося без крові. 31 січня 1918 р. на ст. Бровари я здав уже релятивний звіт Симонові Петлюрі в присутності його начальника штабу сотника (нині генерал-полковника) Олександра Удовиченка.

Замість бодай хвилинного відпочинку, ми змушені були вже не боронити доступів до Києва, а брати його, бо в нім повстали місцеві большевики, що гарненько озброїлись і зорганізувались там, де був державний центр, отже — в серці України.

Та в цих боях я вже підлягав Симонові Петлюрі.

Тут мушу ствердити несовісність деяких авторів брошур на тему бою під Крутами, що в своїх публікаціях старалися вічною ганьбою покрити ім'я тої совісної старшини, що так віддано керувала боєм та чесно разом з молодими вояками вміла вмирати.

Також маю сумнів, чи на правду ці автори безпосередньо приймали участь у бою, бо той, хто приймав там участь, не міг не знати, що й я, як командир, ні на одну хвилину не залишив позиції та останній залишав поле бою. І тому твердження тих авторів, що наша молодь там була без проводу, є неправдою.

**Підполк. А. Гончаренко
(в уніформі старшини рос. армії).**

Докладний релятивний звіт з бою під Крутами зберігається на схованці у Києві.

Справою командування військами Чернігівщини сотника Тимченка та його начальника штабу сотника Богаєвського зайнявся у свій час військовий суд, але до кінця справа не дійшла через повстання проти гетьмана в 1918 році. Отже, обвинувачення і цих двох старшин також передчасне і лежить воно на совісті тих осіб, що своїми інформаціями впровадили в блуд навіть такого високозаслуженого нашого кол. міністра й ученого, як професор Дмитро Дорошенко, що записав, як зрадників, в історію визвольних змагань України сотників Тимченка і Богаєвського.*)

Так скінчився бій під Крутами.

Втрати сягали: до 250 юнаків, одна чота (до 30 людей) студентів і 10 старшин.**)

*) З поданого вище сотником Гончаренком перебігу подій під Крутами видно, що сотник Тимченко зі своїм штабом був лише представником адміністративно-військової влади і ніякого впливу на хід бойових операцій, очевидно, не міг мати, хібащо в критичний момент міг би зі своїми старшинами приєднатися до лав юнаків і розділити їх долю.

**) Учасників, що тепер перебувають, як і я, на еміграції — сотника Модеста Семирозума, кол. юнака Чорпіту, кол. юнака Заквалинського (нині майора польського війська), полковника Лоценка та інших, до кого дійде цей звірелляція, подаю за свідків правдивості описаних подій. — Аверкій Гончаренко, сотник, кол. командир куреня І-ої імені гетьмана Богдана Хмельницького Юнацької Військової Школи.

Бойовий наказ наша молодь виконала, а пам'ять поляглих оповита авреолею слави і стала взором для майбутніх поколінь!

Бери ж собі, наша молоде, приклад від своїх попередників 3-під Крут і завжди у всіх своїх починаннях пам'ятай, що найсвятішим для нас було, є і буде — не 3-ій інтернаціонал, а Бог і Україна!

П Р И М І Т К А

Інформації про бій під Крутами полк. В. Кучабський взяв з неперевіраних джерел.

У своїй статті про Крути пполк. А. Гончаренко, командир збірної частини Першої Київської Юнацької Школи і Студентської сотні СС (він керував боєм у районі станції Крути 29-го січня 1918) пише, що після цілоденного бою, маючи великі втрати, його частина не могла довше ставити опору переважаючим удесятеро силам Муравйова.

Коли настала темнота, він відв'язався від ворога і ешелюном з рештками відділу, забравши ранених до шпитальних вагонів, в порядку від'їхав в напрямі Києва.

Під Києвом на станції Бровари він з'єднав свою групу із Слобідським Кошем Чорних Гайдамаків під командою С. Петлюри, якому звітував про становище та цілоденний бій з ватагами Муравйова в обороні вузлової станції Крути, при тім подав загальний бойовий особовий стан групи і загальний стан втрат, не подаючи, скільки було вбитих, ранених і без вісті пропалих. Втрати були такі: 1) з Юнацької Школи коло 250 юнаків і 10 старшин, 2) з Студентської сотні СС — одна чота (коло 30 бійців).

Першими більшими жертвами советомосковської воєнної агресії проти України були полягли вояки 29.1.1918 р. в нерівнім бою під Крутами.

Пам'ять про цих лицарів в Українському Народі не вмре, не загине, всі вони є рівно заслужені герої перед Батьківщиною.

З аналізу статті А. Гончаренка про Крутянський бій видно, що головний удар ворога прийняла на себе Юнацька Школа і вона мала великі втрати.

При поспішнім відступі малодосвідчених вояків з поля першого бою можна припускати, що вбитих не забрано — зрештою, буває, що під обстрілом ворога навіть важко ранених не можна забрати. Не знаючи докладніших втрат, командир групи А. Гончаренко згадав про втрати загально.

Студентська сотня СС втратила одну свою чоту через необережність: відступаючи зі свого відтинку фронту по дорозі до ешелюну, вона пішла на станцію, що вже була зайнята ворогом.

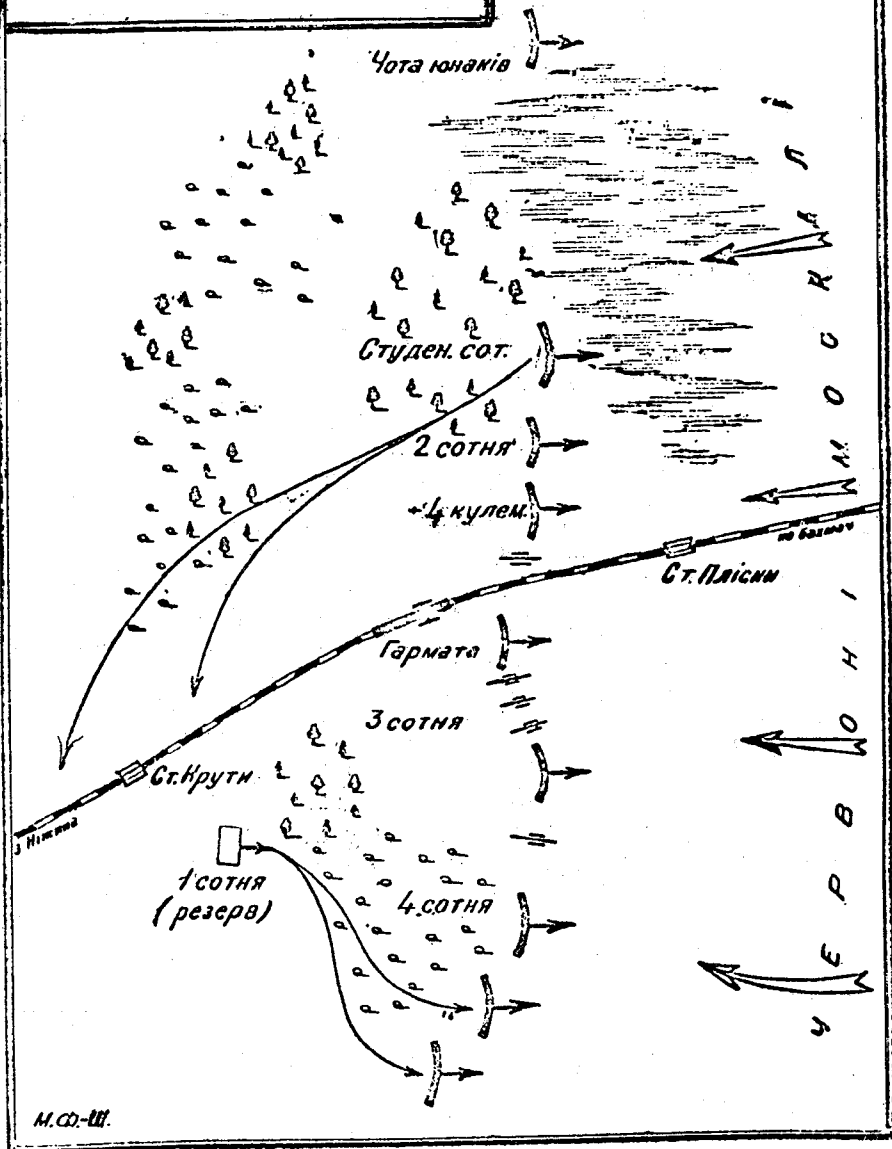
Відділ вільних козаків у бою під Крутами участі не брав.

Справедливість вимагає, щоб у щорічних академіях на пам'ять поляглих героїв під Крутами вшановувати не лише одних студентів, залишаючи без уваги інших учасників бою.

Якщо йдеться про достовірні дані щодо Крутянської трагедії, то безперечно, найбільшим авторитетом є командант бою, пполк. А. Гончаренко, і тільки його інформації про перебіг бою і втрати є міродайні.

Р е д а к ц і я

С Х Е М А
бою під Крутами 29/1
1918 р.

**СПОГАД " БІЙ ПІД КРУТАМИ " ПОЛК. А. ГОНЧАРЕНКА
БУВШОГО КОМАНДИРА ЗБІРНОЇ ГРУПИ ОБОРОНЦІВ СТАНЦІЇ КРУТИ
Є УСТІЙНИМ ДЖЕРЕЛОМ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРУТЯНСЬКУ ПОДІЮ**

ВETERАНИ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ, близькі свідки бойовища Крути, на основі свого досвіду, історичний нарис полк. А. Гончаренка – спогад "Бій під Крутами" – вважають за історичний документ і безперечний джерельний матеріал, який potwierджено в щоденнику "Свобода", статтею, проф. Б. Мартоса.

Ідучи за голосом молоді генерації – українських молодечих і студентських організацій в діаспорі, для увіковічнення релятивної правди про Крути і крутянських героїв, Редакційна Колегія історії Корпусу Січових Стрільців до спогаду полк. А. Гончаренка "Бій під Крутами", уміщеного в книзі Корпус - Січових Стрільців, написала примітку, / рівнозначну – "табу"/, що означає: якщо йдеться про достовірні дані щодо крутянської трагедії, то, безперечно, найбільшим авторитетом є командант бою, полк. А. Гончаренко, і тільки його інформації про перебіг бою і втрати є міродайні.

**СВІДЧЕННЯ, ЗАЯВИ І ТВЕРДЖЕННЯ
ПРО КРУТЯНСЬКУ ПОДІЮ**

Нижче подані учасники подій доби збройних змагань, що живуть сьогодні в вільному світі, у присланих заявах potwierджують, що крутянська подія в спогаді полк. А. Гончаренка: "Бій під Крутами" є насвітлена правдиво.

1. Генштабу ген.-полковник О. Удовиченко, бувший шеф штабу Гайдамацького Коша potwierджує правдивість події і складання звіту сот. А. Гончаренком 31-1 – 1918 р. про крутянський бій С. Петлюрі на ст. Бровари біля – Києва.

2. Архимандрит С. Маг'ялс, учасник крутянського бою, юнак – кадет Першої Української Київської Старшинської Школи імени гетьмана Б. Хмельницького, potwierджує правдивість фактів, насвітлених в спогаді сотн. А. Гончаренка "Бій під Крутами".

3. Сотн. Василь Дзюблик, учасник бою – юнак Першої Укр. Київської Старшинської Школи, твердить: "Спогад сотн. А. Гончаренка є історично – джерельний документ для дослідників".

4. Протоієрей Т. Дятелович, настоятель УПЦ в Денвері, бувший студент Студентської Сотні, potwierджує реальне і правдиве насвітлення сотн. А. Гончаренком подій, в його спогаді: "Бій під Крутами".

5. Протоіерей В. Уманець, бувший юнак – учасник бою під Крутами в складі Першої, Київської, Юнацької Школи пише: " Спогад сотн. А. Гончаренка є документальне джерело історичних інформацій для дослідників історії боротьби за нашу Державність".

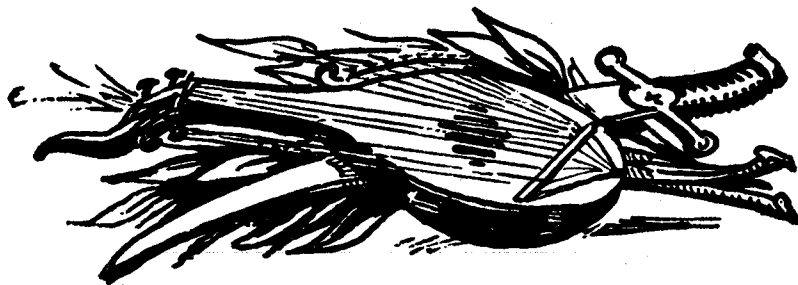
6. Майор П. Порже – Олексієнко, бувший студент учасник бою під Крутами в складі Студентської сотні під ко – дою сотн. Омельченка стверджує, що спогад сотн. А. Гончаренка написаний реально і правдиво.

7. Полк. М. Битинський дослідник крутянської події потверджує в пресі факти перебігу бою під Крутами, подані сотн. А. Гончаренком в його спогаді.

8. Полк. Ів. Липовецький заявляє, що факти подані в спогаді полк. Гончаренка " Бій під Крутами " є незаперечною історичною правдою.

9. Проф. Б. Мартос, бувший прем'єр Українського Уряду в період Центральної Ради, перепровадженою анкетою на тему подій в Крутах, правдивість – версій крутянської трагедії, згідно звіту полк. А. Гончаренка, потвердив в пресі своєю статтею Крути, У 16-2 – 1968 р. " Свобода " /.

10. Проф. Яків Зозуля в Календарі Історичних подій – в уривку інформацій про Крути подає, що навітлення перебігу крутянського бою в спогаді Гончаренка " Бій під Крутами " є згідне з правдою. Календар Історичних подій — Нью – Йорк, 1967 р., стор. 49.

*Ігор Лоський
студент-учасник
крутянського бою.*

СПОГАД ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОГО КУРЕНЯ І ОПИС ПЕРЕБІГУ КРУТЯНСЬКОГО БОЮ – *

В перших днях січня 1918 р. відбулось віче українського студентства, на якому вирішено зорганізувати добровольчий студентський курінь імени Запорозьких Січових Стрільців для оборони Української Держави від московсько-більшевицької інвазії.

За прикладом студентства пішли учні двох старших класів 2 – гої укр.-київської гімназії, що мали свої збори 6 – го січня по ст. стилю 1918 р. Для реєстрації збиралися в Педагогічному музеї.

За одним зі столиків відбувся запис до Студенського Куреня.

З музею всі, що записалися вирушили відразу до касарні куреня, яка була відведена в будинку Костянтиновської школи на Печерську. Колона свіжо спечених січовиків, співаючи пісні, хоробро маширувала через вулиці Києва. Константинівську школу знайшли майже порожньою, бо Перша Київська Укр. Юнацька військова школа, яка там містилася була на фронті під Бахмачом.

Всі розташувалися в юнацьких спальнях і вже від другого дня під керівництвом кількох старшин Богданівського полку почалась муштра. Войовничий настрій молоді відразу розхолоджено попередженням, що Студенський Курінь буде лише служити для охорони, в разі потреби, порядку в самому Києві.

З тим розрахунком і розтягнуто муштру на довший час, тобто почали з ґрунтовно рекрутського школення – здвоювання рівного кроку і поворотів.

Командиром першої сотні призначено старшину Омельченка, в той час студента українського київського університету. Військового одягу тимчасом не видавали. Окрім згаданого старшини Омельченка тоді призначено для першої сотні чотирох чотових, одного молодшого старшину Кольченка і двох лікарських помічників, в той час студентів, медичного факультету укр. університету. Бончужним призначено учня 8 – ої класи О. Сушицького, брата відомого проф. Ф. Сушицького *

Пару днів пройшло студентам вивчатись премудрости здвоювання рядів і поворотів вправо і ліворуч.

Друга сотня зформувалась щойно після виїзду першої сотні під Крути, друга сотня під Крутами не була, вона брала участь в боях з місцевими більшовиками на вулицях Києва в другій половині січня до заняття столиці Муравійовим. В часі інтенсивного школення студентів 1 – ої сотні військової штуки почали вже говорити про їх скорий виїзд на фронт.

*) Л Н В Книжка IV, квітень 1926 Крути, І. Лоський.

До можливості від'їзду на фронт самі січові студенти поставились з великим захопленням.

По трьох тижнях приступлено до одягнення і озброєння студентської сотні, кожний одержав з одягу – штани, шинелю і шапку та озброєний рушницею (гвинтівкою). Видно, що в Києві панував розгардіяш, хіба єдиним, "військом", яким розпоряджав український Уряд, була перша сотня студентського куреня, бо повзято рішення полк. Капканом, вислати сотню на фронт, тоді як в заложені студентський курінь по вишколенні мав бути в гарнізоні для охорони порядку. Одягнена і озброєна перша сотня в силі 116 студентів чекала на потяг до виїзду на фронт.

Чекати прийшлося досить довго, лише по обіді наступного дня на залізничній рейки, що проходили недалеко від касарні, подано ешелъон. Посадка відбулась цілком спокійно, 26-го січня ешелъон рушив на північ, переїзд відбувся весело, студенти – вояки розважали себе співами. Потяг старався якомога найменш затримуватись на станціях щоб оминати зайвих конфліктів з здемобілізованими "товаришами", які тисячами сиділи на станціях, чекаючи на проїжджаючі поїзди.

Через день після від'їзду з Києва поїзд наблизився до станції Крути. В Крутах сотню розбили на три частини: одна частина пішла в розвідку, частина заняла варти, а більшість послано рити окопи за 1 кілометр від станції по обох сторонах залізничної колії між станціями Крути і Пліски. Над вечір стежа принесла вістку, що москалі вже підійшли під станцію Пліски, вояки що сипали окопи, повернулися пізно вночі й як скошені повалилися на лавки в стацінному будинку спати. Морозна ніч пройшла в гарматній підготовці оборонців України і незначній рушничній стрілянині з боку ворожих стеж. Невтомлений старшина сотн. Лощенко, який зробив з товарової платформи й паротягу імпровізований "панцирний потяг" озброївши його гарматою і двома скорострілами, часто під'їжджав під самі ворожі позиції і незважаючи на сильний ворожий обстріл відважно і вдало нищив московські ряди. Настав день 29-го січня 1918 року. Вогкий і похмурий, він уже з ранку був неспокійний. Рухи ворога виявляли, що мусів відбутись вирішний бій. – Вночі московсько-більшевицькі вояки підійшли до лінії українських окопів, в яких засіли юнаки і старшини. Український відділ розташувався в той спосіб, що праворуч від залізничних рейок заняли юнаки юнацької школи, ліворуч – студентська сотня. Від 9-ої години ранку ворог почав обстрілювати українські становища з рушниць, а згодом з гармат. Обстріл був досить інтенсивний, але й невдалий: Стрілна лягла десь поза стрілецькі окопи в полі. Українська єдина чинна гармата, яка відповідала противникові, стояла високо на залізничних рейках, добре видна як своїм так і ворогові. До неї большевики й спрямували сильний вогонь своєї артилерії й скорострілів. Хвилинами сум огортав українських героїв, коли раптом затихала їхня гармата й серед диму і куряви не видно було сміливої постаті сотн. Лощенка. Здавалося, що гармата замовкла вже зовсім, але це були лише перерви для підготовки до того, щоб гармата розпочала вогонь з більшою силою. Присутність цієї гармати майже на рівні стрілецької лінії підбадьорливо впливала на всіх вояків.

Крім того вона захищала зв'язок між двома відтинками українського фронту, по обох боках залізничної колій. Але в середині бою гармата перестала стріляти і український "панцерний потяг" від'їхав на станцію: мужні оборонці були поранені. Після того бій розгорівся з новою силою. З обох сторін заговорили скоростріли і шість тисяч московської орди появилися на обрії, ідучи в наступ на багнети. Густими лавами посувалися вперед ворожі лави, не дивлячись на те, що українські вояки косили їх густо зі скорострілів. Тепер ми сильно відчули брак гармати, в додаток у нас починали кінчатися запаси набоїв. А що найгірше, зв'язок між двома відтинками нашої лінії був унеможливлений так, що коли ворог, знищивши гарматним вогнем більшість нашого правого відтинку, змусив його до відвороту, лівий відтинок про це нічого не знав. На цей то лівий відтинок і наступали тепер москалі.

Станція Крути, яка лежала кілометр поза нами, була під гарматним вогнем ворога, крім того ворог обходив далеко лівий бік нашого лівого відтинку. Ситуація цього відтинку ставала надзвичайно критичною. Ми дістали наказ відступати. Частина відступаючих, коло 30 студентів не зорієнтувавшись в цих руках станція, відступала на станцію, де їх оточив ворог. Відступ був дуже утруднений тому, що треба було пробиватися крізь майже замкнене коло, надаючи його тісніше і щільніше стискувати.

Було дуже важко відступати й морально, алеж відступ відбувався в порядку. — Деякі менш досвідчені стрільці віддавали свої останні набої старшим стрільцям, самі ж поволі випростовані в увесь зріст, ішли понурі й безстрашні, під градом ворожих куль. Багатьом борцям рушниці попсувалися і перестали працювати; набоїв ставало чим раз менше. . . Наші кулемети перестали стріляти. Мало вкого залишилося по 3—5 куль, коли ми вже були коло свого потягу, який чекав на нас у двох кілометрах від станції на полі. Тому нам вдалося врятуватись, що москалі приступили перш до заняття станції. Було біля 4—ої години пополудні, коли невелика група відступивших, переслідуюна ворогом, підійшла, підбираючи кількох поранених по дорозі, до потягу. — Нам наказали сідати до вагонів. У дверях і вікнах останніх вагонів поставлено скоростріли, які своїм вогнем стримували ворога. Ми швидко від'їхали. . .

Від'їзд пригноблюючо вплинув на всіх, хоч нам пояснювали потребу його, як військового кроку.

В продовжені дороги ми нищили залізничний шлях, утруднюючи тим посування москалям. На станції Бобрик зустріли ми перші відділи Гайдамацького Коша, який власне їхав нам на підтримку, але не встигли ще розробити пляну зустрічі ворога, як Гайдамацький Кіш на чолі зі своїм командиром — С. Петлюрою, був покликаний негайно до Києва, де вибухли большевицькі заворушення. Виснажені боем і цілком небоездатні рештки Студентської Сотні дістали наказ від'їхати на станцію Дарниця. Переорганізована юнацька школа в складі Гайдамацького Коша під кодою С. Петлюри пішла на Печерськ здобувати Арсенал. . . .

ОЦІНКА СПОГАДУ – ІСТОРІЇ СТУДЕНТСЬКОГО КУРЕНЯ. –

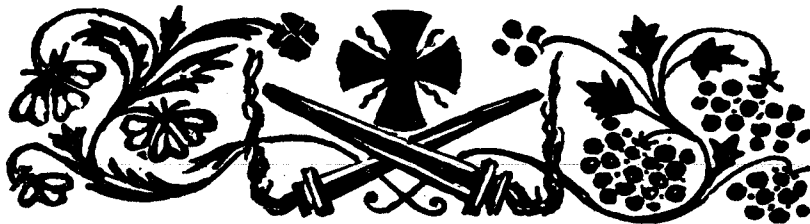
(автора студ. Ігоря Лоського.)

Спогад студ. І. Лоського – про формування студентського куреня і опис перебігу крутянського бою є цінним вкладом в українську військову літературу. Студент І. Лоський описав докладно і обширно формування Студентського Куреня: **Подав систему**, дати і час школення куреня, скільки було сотень зформовано; і чисельний їх стан; подає дату виїзду першої сотні на фронт під командою сотн. Омельченка; описує образowo і докладно перебіг бою студентської сотні і подає її страти; загально описав бій усієї групи оборонців Крут, на жаль не подає хто командував боєм . . .

Зрозуміло, що молодий боєць за 1–2 дні перебування в бойовій фронтівій ситуації міг знати тільки прізвище свого командира сотні, з яким приїхав на фронт, звичайно вояки для упрощення кажуть: куренний командир, воєнна – команда, командування відтинку і позиції тощо, хіба тільки з цієї причини І. – Лоський не подає у своїм фахово написанім спогаді прізвища коменданта бою під Крутами сотн. А. Гончаренка.

Згадує Ігор Лоський про другу сотню Студ – Куреня, що брала участь у вуличних боях Києва в другій половині січня, з повставшими місцевими більшовиками, московського походження. Це вказує, що під Крути виїхала тільки одна сотня під командою сотн. Омельченка, а не цілий курінь як подає в книжці "КРУТИ" Семен Збаразький.

Спогад І. Лоського є вартисним доповненням до спогаду сотн. А. Гончаренка, рівнож є правдиво – реальним джерельним матеріалом для дослідників і публіцистів. –

КОРОТКИЙ ПЕРЕКАЗ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ –

Інший учасник бою під Крутами подає :

" Небагато нас було, яким пощастило відступити до потягу, багато полягло в бою особливо на правому відтинку.

До ворожого полону попали і зістали знищені дві групи студентів : перша складалася з тих, що не могла продертися крізь вороже оточення, було їх коло 15 – 20 бійців, вони вступили в бій з ворогом на багнети і полягли всі на полі бою, друга група це ті 27 – 30 студентів, що відступали на станцію, яка була занята ворогом. На станції було ще в полоні вісім ранених юнаків, їх большевицьке командування відтранспортувало до Харкова в штаб Антонова Овсієнка. В Харкові їх уміщено в шпиталі, з якого український персонал по виздоровленні поміг їм втікти.

Над групою студентів, що при відступі до потягу помилково відступили на станцію, незнаючи, що вона занята ворогом, кати Муравйова знущались і наступного дня розстріляли.

По кількох днях довколишні селяни поховали їх у спільній могилі біля станції.

В крутянським бою ватаги Муравйова рівнож мали великі втрати, після чого Муравйов зміг підійти під Київ допіру 5 – го лютого, щоб почати обстрілювати столицю гарматним вогнем.

Київ Муравйов заняв уночі з 8 / 9 лютого. Серед московсько – большевицького терору знайшли смерть багато тисяч Киян. В Маріїнському парку садисти Леніна розстріляли біля двох сот гімназійних учнів за те, що їхні прізвища знайдено у списках Вільного Козацтва.

За час від 9 – го лютого до 2 – го березня большевики розстріляли в Києві коло п'ять тисяч мешканців. Переважно гинули ті, що мали військові посвідки від української влади.

Коли при помочі німецької армії на основі Берестейського договору прогнано червону змору і Укр. Уряд повернув до столиці, відчутю крутянську трагедію болуче в усій її глибині.

Тіла 27 студентів, що були большевиками розстріляні на станції Крути і поховані селянами у спільній могилі біля станції, привезено до Києва і величавим похороном поховано їх 19 – го березня на Аскольдовій могилі.

ІНВАЗІЯ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ РОСІЇ В УКРАЇНУ –

Для орієнтації слід пригадати трохи історію - графії про военну ситуацію в Україні в місяцях: грудні 1917 р. і січні 1918 р.

Мимо урядового проголошення Леніном 17 – го грудня 1917 р. проклямації самовизначення України і визнання її Народною Республікою з правом цілком відокремитися від Росії, Совіт Народніх Комісарів обвинувачив Центральну – Раду в тому, що вона прикриваючись національними фразами, стає на бік ганебної зради революції.

Советський Уряд почав проявляти свою агресивність до України, без відповідження війни, почав загальний наступ в Україну, щоб зайняти Київ і повалити Центральну Раду.

26 – го грудня 1917 р. регулярна большевицька армія заняла Харків, створила там так званий " Український Рядянський Уряд " на чолі з Юрком Коцюбинським.

Московські червоні війська з Харківського напрямку маширували далі в Україну під командою Антонова – Овсієнка чотирма армійськими групами в силі коло 30.000 добірного війська червоної гвардії і матросів.

На Київ наступали большевики з двох боків - з півночі від Гомеля на Чернігів і Бахмач, та з Брянська на Конотоп і Ворожбу.

Група большевицького війська особливого призначення під ко – дою Муравйова заняла Ромодан і Лубни 20 – го січня.

*****

ФОРМОВАННЯ ДОБРОВОЛЬЧИХ ВІДДІЛІВ –

У вирішальному часі для Української Держави, український Уряд переводив демобілізацію українізованої мільйонної української армії на фронтах і в краю, щоб замінити регулярну армію народовою міліцією . . .

Вислідом демобілізації українські полки, що недавно присягали свою відданість Центральній Раді, у критичну хвилину пішли додому.

У Києві було багато полків з голосними назвами, але на час загроження України залишилась від них в штабах лише жменька старшин.

В останній мент коли катастрофа була неминуча, дехто з державних українських мужів схаменувся і почали наспіх творити нові добровольчі частини. Зі старшин та юнаків старшинських шкіл на скору руку організовано в Києві нечисельні відділи і вислано їх проти ворога.

Наводжу понижче назви новоформованих на спіх частин в Києві :

1. Гайдамацький Кіш в складі : 1) Двох гайдамацьких куренів. 2) Одна сотня другої Київської Юнацької Школи 3) Одна сотня Січ. Стрільців під ко – дою сот. Р. Сушка. Цілість в силі 600 бійців вислано в напрямку на Полтаву під ко – дою Семона Петлюри.

2. Першу Українську, Київську, Юнацьку Школу імени гетьм. Б. Хмельницького :

а) Перший курінь – дві сотні юнаків старшого курсу під ко – дою сотн. Д. Носенка.

б) Другий курінь - дві сотні юнаків молодшого курсу під ко – дою сотн. А. Гончаренка. Оба курені Юнацької, Київської Школи вислано на чернігівський кордон, в район Бахмача для оборони підступів до Києва.

3. Галицько - Буковинський курінь Січ. Стрільців Е. Коновальця :

а) Одну сотню СС. під ко – дою сотн. Р. Сушка вислано за Дніпро в складі Гайдамацького Коша.

б) Одну сотню СС. під ко – дою хор. Ф. Черника вислано в район Михайлівського хутора на чернігівським кордоні.

4. Піший полк імені гетьм. Дорошенка :

а) Один курінь вислано в район Михайлівського хутора.

5. В початках м. січня 1918 р. почато формувати в Києві Студентський курінь СС. з призначенням до охоронної служби в м. Києві, однак першу сотню куреня 116 студентів під ко-дою бувшого вояка-сотника, студ. Омельченка, по трьох тижнях школення, вислано 26 /27 січня 1918 р. під Крути на поміч Першій Юнацькій Школі. —

Не тільки молоді 18 — 20 -ти літні кадети т. зв. Юнаки — учні 1-ої і 2-гої українських старшинських шкіл, стали на захист Української Держави коли на Україну наступав відвічний її ворог москаль. По їх слідах пішла студенська і гімназійна молодь м. Києва, яка впала жертвою змагань в часі битви з переважаючими десятикратно силами ворога під Крутами 29-го січня 1918 р. —

СПРОСТОВАННЯ СУПЕРЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙ —

На основі зібраних реляцій від живучих учасників і свідків та власного досвіду, щоб раз на завжди скінчити з легендами і мітами про крутянську подію, та щоб вгагалі устійнити і увіковічити правдиво насвітлені документальні джерельні інформації подій доби збройної боротьби, уміщено в брошурі, для ілюстрації суперечних інформацій, тільки проаналізовані деякі спогади, перекази і описи, які часто перекручені пишуться на сторінках преси, чи виголошуються доповідачами в радіопередачах і рефератах.

*****

I

ХТО БУВ КЕРІВНИКОМ БОЮ ПІД КРУТАМИ 29-го січня 1918 р. ?

Деякі автори на тему історичних фактів з доби нашої збройної боротьби в своїх публікаціях пишуть, що крутянським боем 29-го січня керував сотник генштабу Дем'ян Носенко, курсовий старшина старшого курсу юнаків Укр. Юнацької Київської Школи, ім. гетьм. Б. Хмельницького.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА :

Сотн. Д. Носенко командир куреня /2-х сотень / старшого курсу юнаків вище згаданої юнацької школи від 8-го грудня 1917 р. перебував з двома сотнями / коло 300 юнаків / на чернігівським кордоні. Місцем постою сотн. - Д. Носенка був Бахмач, звідки висилано на кордон з Росією розвідчі команди, стежі і застави в напрямках на Ворожбу і Гомель для тримання ладу на залізничній лінії його відтинку фронту - розброювання малих московських ватаг, які ідучи з фронту до свого краю, в московщину бешкетували на колейових станціях.

23-го грудня ст. ст. приїхав з Києва до Бахмача на чолі 2-го куреня / двох сотень коло 250 юнаків / молодшого курсу юнацької школи сотн. А. Гончаренко з наказом полк. Капкана перебрати командування від сотн. Д. Носенка, який, передавши свій курінь сотн. Гончаренкові, від'їде до Києва на інше призначення, з того часу під ко-дою сотн. А. Гончаренка була ціла юнацька школа: 20 старшин, коло 500-550 юнаків при 16 скорострілах. В терені був місцевий відділ Вільного Козацтва коло 150 козаків, коли побачив велику силу він самоліквідувався і участі в бою не брав; крім того в районі Михайлівського хутора тримала стежі піша сотня СС. під ко-дою хор. Ф. Черника в складі куреня Дорошенківського полку. 24 - го грудня в напрямі на Гомель юнацька — школа увійшла в бойову стичність з большевиками — військом Муравйова, що наближалось до Бахмача.

Сотн. А. Гончаренко, маючи в залізничнім депо Бахмача коло 2.000 збольшевичених робітників, не ризикував давати кількатисячній навалі Муравйова вирішальний бій на передполю Бахмача, він 27-1 прикриваючись ар'єргардом одної сотні, залишив Бахмач і відступив до станції Крути, де на перед полі — кілометр від станції розбудував нашвидко позицію опору.

Перебіг бою під Крутами є обширно описаний сотн. А. Гончаренком в його спогаді " Бій під Крутами ".

Після цілоденного бою 29-го січня 1918 р. з головними силами Муравйова, маючи великі страти в рядах бійців, сотн. А. Гончаренко відірвався від ворога і ешелоном, що був в поготівлі в двох кілометрах від станції Крути, забрав ранених, що самі переважно о своїй силі прийшли до потягу, від'їхав в напрямі Києва.

Ешелюон з оборонцями Крут прибув на станцію Бровари, де сотн. А. Гончаренко 31/1 здав релятивний звіт про бій під Крутами, перебуваючому там зі своїм Кошем, С. Петлюрі. Писемний звіт С. Петлюра передав начальникові штабу Гайдамацького Коша, сотн. О. Удовиченкові.

З рештками юнацької школи сотн. А. Гончаренко долучив до Гайдамацького Коша, щоб після переправи 2-го лютого через Дніпро, взяти участь в подавленні повстання в Києві місцевих большевиків. Рештки Студентської сотні дістали наказ від'їхати до Дарниці.

Все говорить тут за те, що командантом цілої групи оборонців Крут і керівником бою був сотн. А. Гончаренко. — Сьогодні ще живе в Клевленді, ЗСА.

II

ЧИ СОТНИК ОМЕЛЬЧЕНКО БУВ КОМАНДИРОМ СТУДЕНСЬКОГО КУРЕНЯ? —

В книжці автора Семена Збаразького під назвою " КРУТИ " / видана у сорк річчя великого чину в Мюнхені 1958 р. /.

На сторінці третій в першій рядку згори подано :

" Згинув під Крутами сотн. Омельченко — командир Студентського куреня, студент Українського Народнього Університету в Києві. "

СПРОСТОВАННЯ :

В бою під Крутами брала участь тільки одна перша студентська сотня під командою сотника Омельченка.

Жодного командира студентського куреня під Крутами при першій сотні не могло бути, бо цілий студентський курінь не брав участі в бою під Крутами.

Студент Ігор Лоський, учасник бою під Крутами, автор спогаду про крутянський бій і формування студентського куреня, що є уміщений в книжці "Крути" С. Збаразького пише :—

" Сотн. Омельченка в початках січня 1918 р. призначено командиром першої студентської сотні, яку він почав формувати в Києві 8—го січня і зякою в силі 116 студентів, 26 / 27 січня від'їхав на фронт і 29—го січня в бою під Крутами був забитий. " —

Сотник А. Гончаренко в своїм спогаді подає, що прибувши до Крут з Києва 27—го січня перша студентська сотня мала в стані коло 115—130 студентів, сотник Омельченко подає стан 116 студентів.

ПРИМІТКА : Можливо, що в Києві при всідані до ешольому першої сотні, могли нелегально долучити 14-15 студентів, бо що могли зробити намови не їхати, проти войовничого запалу сімнадцятилітніх патріотів.

III

ЧИ СТУДЕНТСЬКИЙ КУРІНЬ ВЧАСІ ФОРМУВАННЯ ПІДЛЯГАВ ПОЛК. Е. КОНОВАЛЬЦЬОВІ ? —

Деякі доповідачі у річницю героїв Крут твердять, що студентський курінь був приналежний до складу Галицько — Буковинського куреня СС. полк, Е. Коновальця, що полк. Е. Коновалець вислав під Крути першу сотню студентів мало вишколених.

ПОЯСНЕННЯ — МОЯ ДОВІДКА :

Студентський курінь поза одиаківим криптонімом " СС " нічого спільного з Галицько — Буковинським курінем СС. немає, Коновальцеві не підлягав..

Студентів військового діла навчали старшини — інструктори Богданівського полку та не їх вина, що бійців з під рук їм наказами забирали до оборони столиці назовні і до бою з ворогом на вулицях Києва.

Овіяні романтикою ініціатори формування студентського куреня в Києві в початках січня 1918 р. в проєкті мали формувати курінь, а потім було в пляні розвернути курінь до формації полку, з назвою нав'язаною до традицій лицарських часів Запорозького війська — Січі :

" Студентський полк Січових Стрільців ". Інвазія большевиків в Україну не дала можливості студентському куріневі належно оформитись, себто вишколити студентів охотників в курені трьохсотенного складу, як вже треба було першій сотні в силі 116 бійців під командою сотн. Омельченка їхати на фронт в район станції Крути.

Друга студентська сотня по двох тижнях інтензивного школення, не маючи ще повного стану і маловишколена, змушена була обставинами в другій половині січня брати участь в боях на вулицях Києва для здавлення повстання місцевих большевиків.

Студентська перша сотня билась під Крутами, друга сотня кривавилась в боях на вулицях Києва до дня заняття його 9-го лютого 1918 р. ватагами Муравйова.

Студентський курінь успів зформувати тільки дві бойово активні сотні, стан їх разом виносив коло двісті бійців. Гляди: Інформації про Студ. Курінь "Україна у війні за Державність" генер. О. Удовиченко, стор. 21. Хто був командиром 2-ої студ. сотні, в своїх спогадах про Студ. Курінь, автори спогадів не подають.

*****

IV

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙ В ЮВЕЛЕЙНІЙ КНИЖЦІ "КРУТИ, ВИДАНИЙ У 40 – РІЧЧЯ ВЕЛИКОГО КРУТЯНСЬКОГО ЧИНУ. Семен Збаразький, Мюнхен 1958 р.

I. Автор Ювілейної книжки "КРУТИ" С. Збаразький заслуговує на щире признання за студії українських історичних і військових публікацій з визвольною тематикою і видання друком сконденсованим стилем перегляду подій, почавши буремним періодом за царя Миколи-1914 роком, крислючи етапами процеси стихійного пробудження української нації, які у фіналі були заманіфестовані актом 4-го Універсалу – проголошенням 22-го січня 1918 р. Самостійної Української Держави.

Оформлення самостійного існування відродженої Української Держави – Четвертим Універсалом, було наче атомова бомба на Советську Росію, що приспішило інвазію советів.

Советський Уряд – Совет Народніх Комісарів в Петербурзі фальшиво твердив, що визнає Українську Народну Республіку самостійною державою, а в міжчасі скупчував регулярне большевицьке військо на північному кордоні України, створив для України Радянський Уряд на чолі з Ю. Коцюбинським, з осідком в Харкові, дав йому свою армію під командою В. Антонова – Овсієка, яка в кількох напрямках маршувала на Київ, щоб повалити Національний Уряд — Центральну Раду, а натомість настановити радянський, вірний Москві.

Швидко розгортались події . . . Українське Командування в Києві, не маючи регулярного війська, нашвидко формувало добровольчі відділи і висилало на підступи до Києва: Крути – Бахмач і Гребінка – Полтава.

Звідси починається героїчний змаг за Державність України, яка була степта з географічних мап, підручників історії, навіть своєї власної свідомости.. звідси починається крутянецька трагедія . . .

У своїй книжці "Крути" С. Збаразький помістив спогад студ. І. Лоського: "Історія студентського куреня і огляд крутянського бою", зміст якого є згідний з версією спогаду І. Лоського, уміщеного в брошурі – Крутянська Подія.

Знову у своїй книжці на сторінці 69 – їй С. Збаразький помістив іншу історію Студентського Куреня, яка заперечує версію спогаду студ. І. Лоського. Є це парадокс. Отже такі парадокси є прикладом хаосу в інформаціях про Крути.

Читачі, реальний спогад студента Ігоря Лоського прочитають у цій брошурі – Крутянська Подія, – стор. 27.

2. Цитую спогад про "Окремий Студентський Курінь" невідомого автора, який уміщено в книжці С. Збаразького "Крути" стор. 69 – 70,

За почином керівника юнацьких частин – Братства Українських Самостійників М. Лизогуба зформувався в Києві зі студентів і гімназистів, членів юнацьких самостійницьких звен. – Окремий курінь, який вночі 28 – го січня вирушив під команду сотн. Омельченка, разом з двома сотнями Юнаків Військової Школи, на фронт під Крути проти орди Муравйова."

СПРОСТОВАННЯ:

Дані в повищих інформаціях про т. зв. "Окремий Студентський Курінь Січових Стрільців", зформований керівником "Братства Українських Самостійників" М. Лизогубом, є новим зфантазованим варіантом історії Студентського куреня.

Є це плутанина голословних диких інформацій про Крути і Студентський курінь, які у формі переказів кружляли в Україні в період 1917 – 1920 років і по війні, в окупованій Польщею, Західній Україні. Міродайні є лише реальні інформації в спогаді бувшого студента учасника крутянського бою, професора Ігоря Лоського, помершого 1935 р. на еміграції у Львові. –

3. Цитую дальші інформації в книжці С. Збаразького про біг подій на Чернігівському кордоні у м. січні 1918 р.:

Ще 8 – го січня вирушила з Бахмача на Чернігівщину перша Юнацька Військова Школа в складі близько 600 юнаків під команду сотн. Д. Носенка, яка зайняла відтинок фронту Бахмач – Конотоп, захищаючи залізничний шлях з боку Гомеля. До 25 – го січня 1918 року школа ввесь час перебувала на позиціях в безперервних боях з ворогом, який наступав.

Врешті три сотні Школи, здеятковані, зневірені та виснажені безперервними боями, покинули фронт і відіхали до Києва, вимагати допомоги й підкріплення.

В Бахмачі залишилась тільки одна сотня з командою школи і два "панцерних поїзди." В наступі на станцію Гомель з мосту залога "панцерного поїзду" розстрілювала ешелюни банд Муравйова, завдаючи їм дошкульних втрат. На жаль вороже стрільно поцілило просто в вагон "Панцерного поїзду" й пошматувало майже всю його команду.

В живих залишився тільки водій поїзду, його помічник і вони вивели поїзд з підворожого дальшого обстрілу на найближчу від мосту станцію і тут заопікувалися пораненими."

Твердження, що Перша Військова Юнацька Школа в складі 600 юнаків була 8-го січня під ко-дою сотн. Д. Носенка не є згідне з правдою. Сотн. Д. Носенка ще 23-го грудня з району Бахмача, полк. Капкан відкликав до Києва, команду над школою перебрав сотн. А. Гончаренко.

Щодо акції двох "панцерних поїздів", в своїх спогадах сотн. А. Гончаренко і студ. І. Лоський не згадував. Моглиб то бути примітивні плятформи з одною гарматою, щось подібного мав сотн. Лощенко. "Панцирний поїзд" ворог не міг би знищити одним стрільном, як подав в інформації С. Збараський. Фантазії границь немає...

4. Там же в книжці С. Збараського на сторінці 68-ій знову подано іншу суперечну інформацію:

На оборону столиці виступили триста: "Юнаків з Помічного Куреня Студентів", які виїхали в напрямі Бахмача.

Не знаю може я не розумію такого окреслення, але такої формації: "Юнаки з Помічного Куреня Студентів Січових Стрільців" впродовж цілого періоду нашої боротьби не існувало.

Автор книжки "Крути" С. Збараський писав інформації на тему Крут з чужих джерел, в яких "псевдоісторики - дослідники" про Крути багато накрутили... Багато інформацій перекручені і є не згідні з правдою. Інформації написані не фахово і зі змісту видно, що писали їх військові анальфабети.

Відомо, що рух з формуванням Студентського Куреня СС. почався в Києві в початках м. січня. В інформаціях С. Збараського по "щучому вилію" постав Студентський Курінь - "триста студентів" і під командою "Командира Куреня" сотн. Омельченка 28-го січня виїхав на фронт під Крути.

Студ. І. Лоський пише в своїм спогаді про виїзд, по трьохтижневим школені, під Крути одної Студентської сотні під командою сотн. Омельченка. Звідкіль С. Збараський взяв ще дві сотні? - Хто, де і коли їх вишколив? Хто були сотенні командири? -

Для історії це не є деталі...

В цім сумбурі інформацій сам Соломон не визнається... нічого не тримається купи.

Уміщення в одній книжці "Крути" суперечних двох версій про Студентський Курінь є наявним доказом великого хаосу в інформаціях, писаних в спогадах - чи то для цільового фальшування описів подій нашої воєнної історії, чи то з причини перепутання понять: юнак - кадет учень військової школи з поняттям юнак студент, приписуючи героїзм і страти "300 студентам" коли під Крутами було лише 130 студентів і не всі вони полягли... що потверджено живучими учасниками крутянського бою, юнаками і студентами...

Подам ще оден фальш в книжці Збараського. На схемі /стор. 69/. підписано: Оборонці станції Крут залягли за станційним будинком лавою по обох боках колії: Військова Школа праворуч "Студентський Курінь" - ліворуч.

Ще такого не чувано, щоб один стаційний будинок міг бути помічним криттям від ворога для 600 бійців.

В спогадах сотн. А. Гончаренка і студ. І. Лоського подано : позиція опору була побудована на перед поляю один кілометр від станції Крути. —

Військова Школа займала позицію на правім головнішій відтинку, а студентська сотня / не / курінь / займала вліво від колеї, лівий відтинок позиції. —

ЗАПИТАННЯ :

5. Де є тут логіка ? Ті самі автори, які твердят, що в бою під Крутами полягло " 300 " студентів, закінчують свій допис тим, що в місяці березні глініні останки 27 студентів, розстріляних Муравйовим на станції Крути, спроведжено при німцях до Києва і величаво поховано 19 – го березня на Аскольдовій могилі.

В такім разі як що під Крутами в бою було 300 студентів і всі полягли, то де поховано решту 273 студенти ? чому не перевезено їх до Києва ? —

Подруге, чи були в бою під Крутами Юнаки – Кадети, учні Юнацької Військової Школи ? Очевидно, що були. Була Перша Юнацька Київська Школа імені – гетьм. Б. Хмельницького в силі 20 старшин і коло 500 юнаків. Полягло їх – більша половина, кості їх лежать на крутянських полях, в спільних могилах, зриваних окупантом з землею.

На жаль їх рідко згадують в день обходу св'ята річниці героїв Крут. Рівнож С. Збараський у своїй книжці не згадує юнаків – кадетів, поляглих в бою під Крутами, не згадує скільки їх полягло і де поховано.

ВИСНОВОК : Стверджено доводами, що інформації про події і історичні факти з періоду нашої збройної боротьби безперестанно перекручується і фальшуються, недивлячись на спростовання неправди в пресі учасниками, які сьогодні ще живуть і навітлюють події минувшини реально, мимо того неправда з року в рік уперто повторується. —

На те може бути лише одно усprawдлевлення – ми є не дозріла нація . . .

Тільки подумати : впродовж пів віку часу ми не можемо устійнити для історії правди – як то було під Крутами. . .

V.

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ.

1. БІЙ ЗА ДОСТУПИ ДО КИЄВА. КРУТИ.

/ Опис цей є уміщеним в "ІСТОРІЇ УКР. ВІЙСЬКА" Видання Ів. Тихто-ра, Вінніпег 1953 р. стор. 404 /.

СПРОСТОВАННЯ :

В цім описі, починаючи від другого уступу все до кінця перекручене і написано не згідно з правдою :

1. На відтинку Бахмач в бою по стороні українській поза імпровізованою плятформою з одною гарматою сотн. Лощенка, жадних панцерних поїздів в акції не було. Дописувач хибя перепутав "панцерні поїзди" були у Муравйова.
2. Від 23-го грудня - дня виїзду сотн. Д. Носенка на розказ полк. Капкана до Києва з призначенням до іншої функції, команду над цілою юнацькою школою перебрав сотн. А. Гончаренко, він же був і керівником бою під Крутами.
3. "Помічного Студентського Куреня" СІЧ.СТРІЛЬЦІВ" під проводом сотн. Омельченка під Крутами не було. Сотн. Омельченко прибув з Києва під Крути з одною студентською сотнею в силі 116 - 130 бійців 27 - го січня. Яко командир першої сотні, взяв він участь 29 - го січня в жорстокім бою з фалянами Муравйова і поляг смертю героя на полі бою. -
4. В " Історії Укр. Війська " є подано, що бій під Крутами відбувся 30 - го січня, ця дата не згідна з правдою, бій був 29 - січня, що потверджує в своїм описі бою пор. Михайлик : він подає " День 16 - го січня (по стар. стилю) --- 1918 р. "

* * *

2. ОПИС БОЮ ПІД КРУТАМИ ПОР. М. МИХАЙЛИКА.

/ Уміщений в Історії Укр. Війська, стор. 405. /

ОЦІНКА : -

Опис пор. М. Михайлика є фрагментарним спомином в стилі драматичної, мистецької інсценізації перебігу бою, що нам абсолютно нічого не вияснює. - Пор. М. Михайлик не подає жадних оперативних даних щодо складу відділів -- оборонців Крут; він не подає дати бою, хто командував боем, як довго тривав бій, які були страти в людях тощо ..

Невідомо про які сорок скорострільів він пише, що стрекотіли по ворожих лавах. Збірна група від початку бою мала лише 16 скорострільів - чотири скорострільі мала кожна сотня юнаків. Студентська сотня не мала скорострільів.

Дослідники історії з опису бою пор. М. Михайлика нічого не довідаються...

В передмові " Історії Укр. Війська " - видання Ів Тиктора, Редакційний Комітет історії усправидлеблюється, що їх матеріал в історії монографічно не опрацьований, є то тільки не повні записки фрагментарних споминів. Та всерівно уміщення в " Історії Укр. Війська " убогих описів про епохову подію в Крутах з некорегованими інформаціями не є в порядку. В часі перевидання, " Історії Укр. Війська у Вінніпезі 1953 р. , в українській військовій літературі вже були в бібліотеках вартісні і реальні спогади про Крути : 1/ Студ. І. Лоський " Крути " в " Л. Н. В. " 1926 р. 2/ Сотн. А. Гончаренко " Бій під Крутами ". Збірник за Державність, Ч. 9, 1939 р. Варшава.

*****

КОРОТКА ІНФОРМАЦІЙНА ВИПІСКА ПРО СТУДЕНТСЬКИЙ КУРІНЬ ЗІ СПОГАДУ ПОЛК. С. ДОВГАЛЯ. —

Полк. С. Довгаль в своїм спогаді пише :

По виїзді першої студентської сотні під командою сотн. Омельченка під Крути, в кінці січня номінальним командиром Студентського Куреня був призначений штабскапітан Павло Ган, але фактичним командиром був сотн. С. Довгаль. При його участі формувався курінь та під його командою провадились бої на вулицях Києва з місцевими більшовиками. 19-го січня сотн. С. Довгаль був в бою важко ранений в голову і перебував в шпиталі до м. березня — 1918 р.

Рештки першої і другої студентських сотень перед заняттям Києва Муравйовим, прилучились 8—2 1918 р. до відділів, вірних Центральній Раді і відступили в напрямі на Житомир. —

2-го березня реорганізовані українські частини разом з німцями звільнили Київ від орд більшовицьких, Центральна Рада повернулась з Житомира до Києва.

Сотн. С. Довгаль по видужанні вийшов зі шпиталю в м. березні і провадив організацію студентського куреня далі, але вже при інших обставинах і без поспіху. —

З приходом німців в Україну не було конечної потреби студентам переривати студії, постанова студентів з перших днів січня, що всі українські студенти патріоти мають вступати в ряди українського війська, щоб боронити суверенність Української Держави, була вже не обовязкова.

Студентський курінь зредуковано до одної сотні і яко 4-ту сотню прилучино до 1-го імени Тараса Шевченка полку, Синьої Дивізії.

Перед гетманським переворотом 29-го квітня 1918 р. Синя Дивізія, під командою генер. Віктора Зелінського була німцями обезброєна. —

* * *

ПЕРЕКАЗ ОЧЕВИДЦЯ ПРО ПОХОРОН 27 — СТУДЕНТІВ КРУТЯНСЬКИХ ГЕРОЇВ.

В початках березня 1918 р. при допомозі німецько — австрійських військ, запрошених в Бересті — Литовським по мировім договорі України з Центральними Державами 9—2, прогнано ватаги Муравйова з Києва.

Український Уряд повернув з евакуації до своєї столиці. —

На старання родичів 27 студентів, яких помордовано військом Муравйова на станції Крути та поховано доволішніми селянами біля станції в спільній могилі, привезено до Києва для похорону їх над Дніпром.

Величавий похорон крутянських героїв відбувся 19 – го березня. В жалібній урочистості взяли участь проф. М. Грушевський – Голова Центральної Ради, члени Малої Ради та тисячні маси Киян.

Перед трунами які везено на Аскольдову могилу йшла київська молодь з вінками і квітами, духовенство та хор під керівництвом славного диригента О. Кошиця, за кожною домовиною йшла рідня поляглих. . . . Лише, як переказує очевидець за кількома трунами це було нікого з рідних крім товаришів із шкільної лавки та друзів по зброї – це були галичани, які своєю кров'ю принесли першу жертву на вівтар Української Соборности. . .

Проф. М. Грушевський у промові над могилою поляглих героїв всказав :

" Український народ досі вірив у можливість свого розвіткув новій демократичній Росії. – Але після всього того, що сталося, з Росією чи то реакційною, чи революційною, Україні не по дорозі " . . .

Другий промовець над могилою, письменниця А. Старицька – Черняхівська, у своїй зворушливій промові відзначила св'ященну вартість для України – кривавих жертв поляглих крутян :

Для нас ця могила лишитья полум'ям віри, вона дала нам незабутне минуле. Це буде друга св'ята могила над Дніпром. У хвилині одчаю, у хвилині знесилля будуть приходити до неї старі і малі, щоб віджитись тим св'ятим вогнем ентузіязму, який палатиме тут і під кам'яним хрестом. –

ДІТИ УКРАЇНИ ! – це Ваша могила, вона буде тим дзвонем, що " Вівос – вокат ", не дасть забути. Цей день стане днем усієї молоді України. Від року до року сюди будуть приходити, тут будуть молитися, тут будуть складати братерську присягу ті, що матимуть переступити поріг життя. І коли життя зітре з пам'яті сучасних ці дорогі обличчя наших братів, коли прийдуть нові люди . . . вони пам'ятатимуть, що тут лежать ті, що віддали все, що мали молодість, щастя і життя за волю України.

Будьте же певні, дорогі, незабутні герої, Ваша смерть не була марною !

Чуєте ? Ваша слава живе і житиме довіку – Вільна Самостійна Україна ! –

УРИВОК З БРОШУРИ " ЛЕГЕНДА КРУТ, "

виданої ЦК – ом СЧМ, Мюнхен 1949 р.

Бій під Крутами - це один з найбільш лицарських чинів, що виявилися в початках нашої визвольної боротьби.

Лицарі юнаки і студенти не стримали варварської навали, але своєю смертю стримують її через грядучі покоління. –

Полягли герої з під Крут зродили легенду, що своїм чаром сповивала душі тих, що пішли за ними, живила їх серця, сповняла, бадьорила, кріпила, до нових чинів кликала.

І тоді, коли на галицькій землі спалахнули листопадові дні, і тоді, коли на українських степах розгорілася боротьба на життя і смерть, і тоді, коли сибірськими шляхами гнали їх до концентраційних таборів, і під раменами шибениць, і за решітками тюремних келій. –

Вона, ця легенда, і тепер, сьогодні, сповняє серця тих, що на наших очах життям своїм творять живу нерозривність історично – національного процесу тих що народилися в легенді Крут, що ту легенду своїми чинами, своєю кров'ю, своїм життям і своєю моральною вищістю утверджують у сучасності, і що мають відвагу і силу моральний тягар цієї легенди нести в майбутнє.

Крутянський чин і далі стоїть перед нами, як подія не менше актуальна і мобілізуюча. Як чинний геройський вияв волі найкращих синів України, які кров'ю своєю засвідчили, що український нарід ніколи не піде добровільно у ярмо. Як кривавий протист проти брутального насильства над волею людини і народів. Як полум'яна маніфестація невмирущости української самостійницької ідеї. Як поклик невинно пролитої української крові в обороні власного права і волі, що кличе нас до дальших зусиль, праці та боротьби, і до нового чину та відплати.

* * *

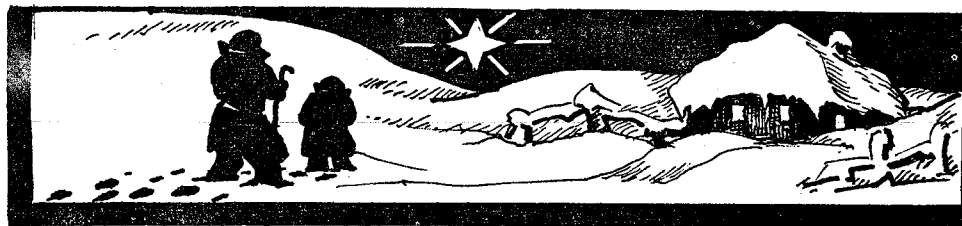
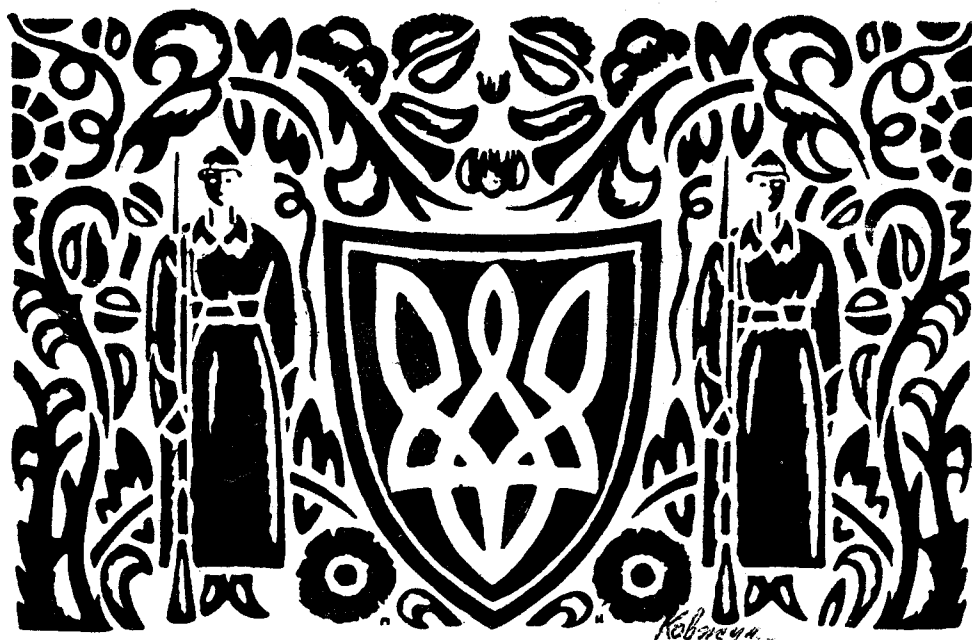
КУЛЬТ

ПАМ'ЯТИ ГЕРОЇВ – ЮНАКІВ І СТУДЕНТІВ,

ПОЛЯГЛИХ ПІД КРУТАМИ:

- I Культ героїзму українських Юнаків – Кадетів і Студентів, поляглих в бою під Крутами буде вічно жити в серцях українського народу, В. З.
Крути не є св'ятим поминок, тільки кожночасним джерелом надхнення свіжих лав нації в поході до Волі України.
Чин трьох сотень юнацьких і студентських існувань, що книжки змінили на гранати, лишили нам безсмертний взір, як треба служити Батьківщині — В. Янів.
- II У кожную річницю бою під Крутами, пам'ятаймо, що крім 27 студентів, похованих на Аскальдовій могилі, на Чернігівських полях лежать ще кості біля 260 старшин, юнаків – кадетів і біля 20 студентів, що впали в нерівнім бою з червоними ватагами Муравйова.
Наша згадка буде символічними квітами на могили наших лицарів, що лежать під Крутами. — В. З.
- III Крути, без огляду на їх трагізм, оцінюються позитивно, бо в них безсумнівно добачується певна історично – логична необхідність.
Цей бій високо підносить гідність нації і тим живить її дух спротиву та боротьби за найвищі моральні цінності – свободу і самоутвердження. М. Б.
Юнаки і Студенти – оборонці Крут проявили найвищий патріотичний приклад виняткової самопосв'яти, жертвовного мучеництва і мучеництва українського новітнього лицарства в обороні Батьківщини. М. Б.
- IV Заповіт 300 поляглих героїв ще не здійснений і він нас усіх зобов'язує – пам'ятати : поки Україна в поневолені, поки ідея української державности не

стала дійсністю, жаден українець не може стояти осторонь великого змагу.
Цитовано за "Українцем," Париж, 29-го січня 1953 р.

Ідеологічно-державні й ідейні здобутки боротьби за визволення Українського народу в роках 1917 – 1921 відносно досить повно і ясно зафіксовані для історії у відповідних державних актах - чотирох Універсалах УЦРади, відозвах систематично – хронологічних збірках, розвідках, мемуарах.

Не так щасливо є з зафіксованням чинної збройної боротьби, що ту укр. ідеологію державну та ідеї скропила кровю, як останнім найтяжчим, але і найбільш переконуючим аргументом права Українського народу за свою волю і державу. Ліпше були записані події 1919-1921 років, початки ж творення української мілітарної сили рр. 1917-18, а тим більше перебіг боїв, перемог і поразок наших, в більшості минаються й досі українському загалові незнаними або малознаними.

Одною з подій цієї першої доби українських збройних сил, події, що варта уваги й признання, але, на жаль, неточно, мало записана й з боку фактичного устійнена є бій під Крутами.

Знаходимо в наших "Крутах" анальгії зі старими грецькими Термопіями, порівнювали їх психологічно з цезарським Рубіконом, як з ршучим переломовим моментом, у яким виспіла і схилилась наша воля до рішення боротьби з Москвою; оцінювали Крути, як перетворення "слова в чин" - як перетворення заклику IV Універсалу до боротьби за Українську Державу в чинне діяння зброї; означували загибель нашої студенської молоді в Крутах, як високий хвалогідний приклад рідкої самопосягати, жертвености, мучеництва і мужности; характеризували ще крутянський бій, як "клясичний приклад повного воєнного анальфаетизму" з боку наших військових керівників; кваліфікували крутянську сумну подію, як "безумство, зраду і злочин" з боку керівників того бою.

У всіх цих оцінках є більше фантазії аніж фактичного знання справи, хоч в деяких оцінках й була якась певна міра рації.

Мені і п. підполковнику М. Битинському довелося з редакційного обов'язку ще в тридцятих роках, робити досліди в пошуках правди про подію під Крутами. На підставі певних джерельних документів про перебіг бою ми тоді вже устійнили, що погодитися з обвинуваченням будь кого "в зраді і злочині" ніяк не можна. Вже увійшло у "звичку", що з цією подією, ніби, як щось невідемне, згадується про "зраду", про "малодушність старшин", що керували тим боєм, навіть про "втечу" їх з поля бою. Увійшла ця "зрада" і в історію і в поезію. Чомусь більшість авторів заміток про Крути не дали собі труда дослідити дійсний стан-перебігу бою, обставин в яких він відбувався, з'ясувати, коротко кажучи ПРАВДУ. А правда та цілковито минається зі всім тим, що досі було, за дуже малими винятками, написано про цю подію, а правда та позбавила б труда декого з авторів "посипати собі голову попільом" чи заперечувати героїзм Крутян.

Я не передаю тут самого опису бою під Крутами, той опис є переданий іншими авторами - самим командиром того бою та одним з учасників його, в цій же брошурі я натомість хочу дати оцінку поведінки учасників бою - старшин, юнаків старшинської школи і студентів. Молода Українська Держава творилася у бурхливі часи революції, коли перепліталися й переплутувалися різні, відмінні від себе ідеї, відчуття, прагнення і пристрасти краю, міжособною боротьбою розбурханого революцією населення, безкритичним егоїстичним поступованням керівників політичних течій. Україна кипіла і бурлила. Цілком вільно і рядом з собою могли тоді укладатись і виявлятись і великі людські та громадські чесноти і низька підла негідність.

Саме в такий момент а може саме й тому, відбувся бій під Крутами. На брамі Української Волі і Державности і в її обороні стала наша українська молодь. Ця молодь, що ще так недавно сиділа в школі і вивчала, як щось цілком теоретичне, історичне, далеке від життя, що "*dulce et decorum est pro patria mori*" - "славна смерть за для Батьківщини" тепер мусіла скласти тут іспит зрілості, довести чи можуть вони застосувати це твердження зі сторінок історії до життя сучасного. І коли навкруги з'явилася кров і смерть, не розгубилися ці новітні Воїни і Герої, вони склали той іспит бо хоч у кожного з Крутян було велике бажання жити, жити в своїй щойно посталій Державі, працювати в ній і для неї - вони свідомо йшли на смерть за Батьківщину бо цяж сама Батьківщина вимагала від них найтяжчої жертви, вимагала від них скінчити своє, зовсім ще нерозпочате життя, далеко від власного дому, рідних, близьких, на холодному снігу біля Крут.

І ніхто з тої молоді не затремтів, ніхто не кинув бою, відважно ставши на герць з неймовірно численним, неймовірно сильнішим ворогом. Багато з них зложили свої молоді голови на крутянській землі, рясно її окропивши своєю дорогоцінною, щиро українською кровю. Це був подивугідний вияв мужности, жертвенности і самопосягати та правдивого ГЕРОЇЗМУ...

Даремні зусилля декого з авторів заміток про Крути довести про "зраду", "малодушність" чи "втечу" з поля бою, даремні намагання заперечити героїзм Крутян. Такі твердження є ніщо інше, як повне незнання суті справи, брак відповідальности за свої необосновані твердження, бо в перебігу бою під Крутами не було ніякої "зради", не було там і "малодушности", ніхто і нікуди не "тікав" а всі разом - юнаки, студенти і старшини виявили подивугідний героїзм. Чи можна говорити про втечу і малодушність старшин, коли з 20-ти старшин полягло смертю хоробрих 10 (десять), т. то половина а решта трималася аж до кінця й ділила долю й долю своїх частин. Ні! Героїв так не судять Героям треба віддати те, що їм належить - пошану і славу а не ганьбу. Слава Героям Крут! -

Dulce et decorum est pro Ucraina mori!

КРУТИ

Наблизився час, коли українські організації відзначають пам'ять героїв Крут. При Українській Вільній Академії Наук у ЗДА організовано Комісію для встановлення фактів і дат з наших Визвольних Змагань. Ця комісія перевела дослідження шляхом особистих розмов із справжніми учасниками бою під Крутами або розсилки їм анкет. Таких учасників бою в ЗДА живе ще більше як десяток. Хоч дослідження ще не закінчене, можна вважати встановленими такі факти:

1. Неправдливо в твердженніях треба вважати ніби в бою під Крутами брав участь Студентський курінь, який недавно перед тим склався. На ділі там була тільки одна сотня Студентського куреня (б і л я 120-130 душ). Решта куреня під командою С. Довгала, студента, що повернувся з німецького фронту в ранзі підпоручника (живе в Німеччині), брала участь в упертих боях на вулицях Києва проти совєтської „п'ятої колони“, що виступила збройно в кількості біля 6.000. В цих боях на протязі трьох днів комуністів переможено, але й на нашій стороні було багато поранено й убито, в тому числі й студентів, а між ними був тяжко поранений і сам С. Довгаль.

2. Основою оборони Крут була І-ша Українська Юнацька (юнkersька) ім. В. Хмельницького школа під командою сот. Аверкія Гон-

чаренка (тепер підполковник, живе в Америці), що був лектором тактики у тій школі і курінним начальником її молодшого курсу. Юнкерів, студентів високіх шкіл, гімназистів і учнів інших шкіл — всіх разом було не 250, як пише Д. Дорошенко („Історія України“, т. I, ст. 284), а понад 600 при 16 кулеметах.

3. Бій розпочався не 30 січня по полудні, а 29-го, біля 9-ої години ранку і тривав не „яких дві години“, як дехто пише, а до 7-ої год. вечора, тобто 10 годин.

4. Оборонці Крут не були „напівдіти, які ніколи перед тим не тримали зброї в руках“ (Д. Дорошенко, I т., ст. 284), а юнкери військової школи та студенти, що перед тим вправлялися біля двох місяців на майдані юнацької школи та на її стрільниці і вчилися не тільки стріляти, а й кидати бомби. Було, правда, кілька новаків, але їх А. Гончаренко приділив до обслуги лазарету. А були й такі, що вже побували на протинімецькому фронті. Було й 20 старшин юнацької школи та двоє в Студентській сотні. Був і саморобний бронепотяг з гарматою й кулеметом під орудою сот. Лоценка. Був і лазарет з лікарем Бочаровим та санітарами. Був і вагон із запасом набоїв та гранат.

5. Большевики не „обійшли лінію оборони з двох сторін“ (Д. Дорошенко, ст. 284), а лише пробували обійти, але були кожного

разу відбиті з великими втратами.

6. Сот. Тимченко й сот. Богасвський не належали ні до штабу Студентського куреня, ні навіть до його складу. Тимченко був губернiяльним військовим начальником Чернігівщини, а Богасвський був його адьютантом. Вони не втекли „ганебно” до Кисва, як тільки почався бій, а виїхали напередодні до Ніжена (Чернігівщина), де мітингу в а в полк ім. Т. Шевченка, розагітований більшовиками, і загрожував виступити проти Юнацької школи.

Восм командував сот. А. Гончаренко.

7. Студентська сотня не була „ганебно покинута” своєю командою (там таки), бо її командир сот. Омельченко був при ній під час бою і дуже добре командував нею, поки не був тяжко поранений і віднесений до лазарету; помер по дорозі до Кисва.

8. Студентська сотня не була по один бік залізниці, а Юнацька школа — по другий бік залізниці. Справа від неї була 2-га сотня Юнацької школи з 4-ма скорострілами під командою сот. Горошка, а вже потім — залізниця; а ліве крило захищала одна чота юнкерів також із скорострілами під командою хор. Семирозума.

9. Праве крило юнкерів не було примушене відступити, а затримало свою позицію до кінця, хоч бій був гарячий. Лише сот. А. Гончаренко мусів вивести в резерву 1-шу сотню юнкерів (свіжу).

10. Десь біля 7-ої год., коли вже стемніло, бій почав стихати. Тоді сот. А. Гончаренко дав наказ поступово відходити, починаючи з лівого крила, до потягу, що стояв по другу сторону стації Крути. При цьому першою відходила Студентська сотня, а потім по черзі 2-га, 3-тя й 4-та сотня юнкерів, а перша сотня прикрив а л а відхід вогнем.

11. При перевірці біля потягу виявилось, що бракує однієї чоти Студентської сотні. Розвідка, послана на розшуки, вернулася ні з чим. Треба думати, що вона була захоплена більшовиками, але це точно ще не встановлено.

12. Під Крутами було, справді, вбито й поранено біля 300 юнаків, кращих синів України: юнкерів, студентів високих шкіл, учнів технічних шкіл, гімназистів старших класів і 11 старшин, — половина учасників бою. Це — наші герої. Святочно відзначасмо їхню світлу пам'ять, як символ тих сотень тисяч, що загинули в боях за Україну.

ПРО КРУТЯНСЬКІ ФАЛЬШІ

Історія бою під Крутами Київської Юнацької школи ім. гет. Б.Хмельницького з московськими відділами, що наступали по головній залізничній магістралі Київ - Ворожба під командою Муравйова 29-1. - 1918 р., займає перші сторінки нашої нової військової історії.

Був то час офензиви московських революційних збройних сил проти України, яка в силу тодішніх політичних обставин спрямувала свої збройні сили на боротьбу за свою державність. У Бересті на мировій конференції німці признали українській делегації суверенне право боронити інтереси України, що і сталося проголошенням IV Універсалу 22 - 1. - 1918 р.

Щоб запобігти цьому державному фактові проголошення суверенности України, советське командування рішило заволодіти Києвом. Це був стратегічний плян Леніна і генштабу ген. Бонч-Бруевича — професора рос. Військової Академії і першого Верховнокомандуючого червоною армією Московщини. Це була головна причина прискоренної офензиви трьох московських вищезгаданих груп.

У Крутянській групі було 500 юнаків плюс 100 з лишнім студентської сотні — разом 600 вояків при 16 кулеметах проти 6.000 червоноармійської групи Муравйова.

Ворожа сторона, що була в 10 разів сильнішою, мала ще й артилерію на панцерниках. Головний удар червоних був скерований проти 3 і 4 сотні юнаків по правому боці залізниці; на лівому — знаходилися 2-га сотня, а на самому лівому крилі студентська сотня під командою сот. Омельченка, маючи перед собою багnistий терен; 1. сотня юнаків була в резерві, а за нею панцерник із одною гарматою.

29-1. 1918 р. зрання почався наступ червоних москалів: заговорили гармати, тріскотіли кулемети й рушниці; п'яні матроси із Петрограду лава за лавою наступали. Юнацький фронт мужньо відбивав атаки ворога.

Уже у сутінках зимового вечора сот. А. Гончаренко видав наказ відступу студентській сотні, а потім усьому юнацькому фронтові, залишаючи ст. Крути ворогові. Крутянське сніжне поле вкрилось трупами червоних та 250 юнаків і 10 старшин. Ст. Крути большевики зайняли з правого крила юнацького — фронту. І тут сталася трагедія одної чоти — 27 студентів — студентської сотні, яка не орієнтувавшись у напрямку відступу, а скерувалася на світло на станції Крути, попала в руки большевиків. У звірський спосіб та чота була знищена.

Отже, жертвою впало під Крутами біля 300 вояків. Юнацька школа винесла весь тягар бою. Вона освятила кров'ю нашу державність та основу армії УНР. Студентська кров — 27 вояків — була як символ жертвенности також державній ідеї УНР, але вона пролята в силу нещасливого випадку обставин оборонного бою. Така є правдива і сумна історія крутянського бою 29-1.19-18 р. Це був сумний початок війни з Московщиною.

Політичне й моральне значення бою біля Крут є дуже велике для України для нашої історії взагалі, бо Крути були вже другою Полтавою. Крути й Полтава — це наші мілітарні маяки, які вказують шляхи на 51 чи 52 географічну паралелю. Там лежить прірва Сходу Європи, яку засипати її не всилі вся Європа й Азія.

Але перед цією знаменною картиною боротьби за нашу державність літають реалітетні образки неґації, фальшування мілітарної події під Крутами, приписуючи героїзм крутянським студентам, які мов би несли ввесь тягар бою, маючи 300 чи 400 поляглих молодих юнаків (студентів), змішуючі поняття — юнак як взагалі назву про молоду людину з поняттям — юнака — воїна Юнацької школи, що була воєнною інституцією для підготовки старшинського корпусу для нашої армії. При цьому глорифікуються, вихвалюються в неймовірний спосіб студенти-крутяни без уваги на Юнацьку школу та героїзм і жертвенність її юнаків.

Отака неправда, фальшування тої події шириться на сторінках нашої преси й журналів, у виступах промовців на Крутянських Академіях та у Радіовисильнях; і те повторюється із року в рік протягом кількох десятиліть.

Наша молодь не сміє чути про такі фальші, бо у мужньому віці вона довідається про правдиву історію з правдивих джерел та ролю учасників тих подій. Осуд буде правдивий. І тут повстає питання — але чого ці фальші робляться та яка мета цьому? Відповідаємо: Для рос. постуляту про нездібність українського народу до свого державного життя такі українські прояви є лише потвердженням того постуляту, бо рос. політик та воєнний історик осміляться документально твердити, що під Крутами " фактично " були лише студентські частини, що в їхній опінії є неґативом.

Одже, оперуючись лише на студентську силу під Крутами, виключивши Юнацьку воєнну школу, ми тим самим понижуємо, або просто перекреслюємо збройну боротьбу нашої молоді армії, яка і на полтавському фронті в той же час вела боротьбу з більшовиками під командою С. Петлюри. Після Крут на чергу прийшов " Арсенал " у Києві.

Громадянська дисципліна вимагає від нас повної підпорядкованости.

Як приклад фальшування історії Крутянського бою, може служити Радіовисильня в Торонті, Канада, де диктор у січневу річницю ц. р. про Крутянські події допустився фальшивої інформації і неправдивого пояснення про трагедію під Крутами, на що зразу же зареагував окремим листом пполк. — М. Бутинський. На жаль неправда не була спростована.

При цьому прилучуємо листа М. Бутинського до Торонтської Радіовисильні " Пісня України ":

" До Вельмишановного Пана Прокопа Наумчука, — Керівника Української Радіомовної Станиці в Торонті, Канада.

Почуваюся до громадського, (хоч і дуже прикрого) — обов'язку подати Вам наступне зауваження : —

У п'ятницю 29 січня ц. р. Ваш диктор Радіовисильні Пан Степан Горлач виголосив на пошану Крут слово (ніби коментар). в якому дозволив собі самовільно інтерпретувати відомі крутянські події перекручуванням історичних

фактів і тим фальшуванням не тільки знецінювати саму визначну сумну в нашій новій історії подію, але й зневажати саму пам'ять поляглих героїв.

Конкретно : диктор проголосив, що в той пам'ятний день 29 – 1. - 1918 р. відбувся на стації Крутах жорстокий бій з численною московською навалою, де полягло 300 київських студентів неозброєних і невишколених.

Таке неправдиве, суперечне дійсності представлення крутянської події є зовсім неправдиве й спростовується такими, цілком уже встановленими фактами :

I. В бою під крутами проти 6.000 москалів брало участь понад 500 вояків - Української Центральної Ради, переважно Юнаків Київської Військової Школи ім. гет. Богдана Хмельницького під керівництвом Сот. Аверкія Гочаренка (він же й командант бойового участка) та понад сотню студентів Січового Куреня під командою пор. Омельченка, підлеглого командантові фронту.

II. Студенти були озброєні як і інші, рушницями з доданим кулеметом і підібрані були з тих частин куреня, що перейшли вже військовий вишкіл. (Права, в часі від'їзду з Києва до куреня самовільно пристало декільки й цивільних осіб, однак, це на загальний хід подій не вплинуло).

III. Увесь тягар бою винесли на собі юнаки ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ ім. Б.Хмельницького, й саме серед них було найбільше кровавих жертв побитими й пораненими.

IV При бойовому відвороті з фронтової лінії Сотня (Студентського Куреня), що була на позиції, відійшла в порядку до ешелонів, які стояли на колії до Києва. Лише одна чота – 27 СТУДЕНТІВ – збилася в ночі з дороги і заблукала на станцію, що була вже зайнята большевиками, і впала під багнетами,

Отже тих великих геройських кровавих жертв під Крутами ніяк не можна відносити на рахунок одних тільки студентів, поминаючи ще більші жертви юнаків Військової школи ім. гет. Б. Хмельницького в Києві, що можна правом уважати за неприпусну зневагу для тих Героїв. Сумної пам'яти легенда про студентський бій під Крутами виникла ще за часів Української Центральної Ради, створена ворогами її для зниження довір'я й поваги до українського демократичного уряду, і під того часу росте й шириться подекуди ще й досі та видумана неправдива й шкідлива версія без огляду на те, що вже багато разів була спростовувана у нашій фаховій літературі навіть такими найбільш авторитетними особами, які найближче до цієї справи стояли, як, прикладом, самим командантом крутянського фронту полк. Аверкієм ГОНЧАРЕНКОМ – (живе й досі). Комендантом колишнього Студентського Куреня полк. Свиридом Довгалем – головою ВС УНР (живе й досі) та проф. Борисом Мартосом – міністром УНР (живе й досі) та багатьма ще живими й покійними нашими військовиками. І все ж таки, на жаль, без огляду на фактичне встановлену у зафіксовану ПРАВДУ про Крути, протягом уже ПІВСТОЛІТТЯ на нашу ганьбу й зневагу несвідомими чи безграмотними людьми з року в рік повторюється вперта, настирлива неправда.

Ми вміємо часто нарікати на те, що лютий ворог на рідних наших землях фальшує нашу історію, а самі не раз ще частіше безоглядно фальшуємо, перекручуємо й калічимо неправдою чи то з незнання чи з неграмотности, чи з якихось особистих або партійних тенденцій нашу історичну правду . . Сором!

*ПЕРЕЛІК СПОГАДІВ ПРО КРУТЯНСЬКУ ТРАГЕДІЮ, НАС-
ВІТЛЕНИХ ОБ'ЄКТИВНО І ЗГІДНО З ПРАВДОЮ, ЯКІ БУ-
ЛИ ПУБЛІКОВАНІ НА СТОРІНКАХ УКР. ПРЕСИ У ВІЛЬ-
НОМУ СВІТІ.*

- I. Редакційна стаття ред. Саліковського "Експансія червоної Москви в Ук-
раїну" – в часописі "Українська Трибуна." Варшава, 1921 р.
- II Спогад "Бій під Крутами" командира збірного відділу оборонців Крут і
керівника крутянського бою сотн. Гончаренка.
Збірник за Державність ч. 9, Варшава, 1939 р.
Цей спогад уміщено в Ювілейній Книзі – історії Корпусу СС. стор. 225.
1969 р. Чікаго.
- III Стаття проф. Б. Мартоса про крутянську подію, в щоденнику "Свобода"
16-2 – 1968 р.
- IV Календар історичних подій, уривок інформацій про Крути, проф, Як. Зозу-
ля, Нью – Йорк, 1967 р.
- V Стаття "Крутянські фалші" полк. М. Битинський "Тризуб", ч. 63, 1971 р.
- VI "Крути" полк. М. Битинський, "Молода Україна," ч. 198, 1972 р.

* * * *

Активні учасники збройної боротьби 1917 – 1920 рр .,

Сучасні свідки подій на чернігівському кордоні.

Полковник, інж. С. Довгаль
/командир Студентського куреня./

Пполковник М. Битинський

Пполковник В. Зарицький

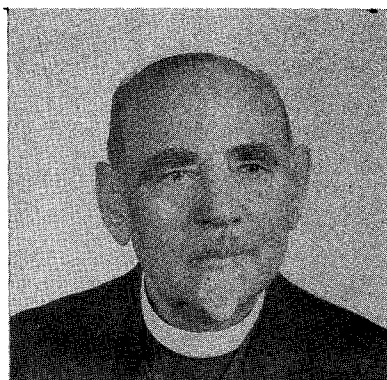

Сотник Ф. Черник

Бувші Юнаки Першої Київської Юнацької Школи

Архимандрит Св'ятослав Магальяс

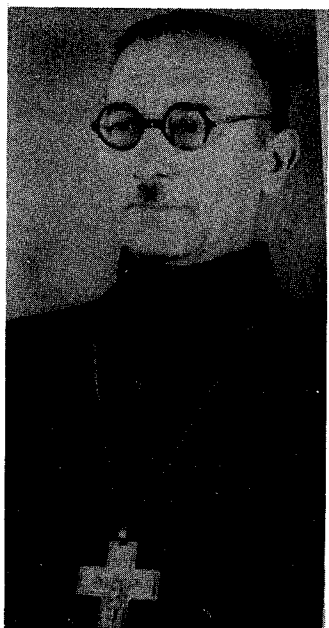
Протоіер. В. Уманець

Сотник В. Дзюблик

Бувші Студенти Студентського куреня

Протоіер. Т. Діателович

Майор П. Олексієнко

Інж. Павло Любенець

Пор. Леонід Буткевич

ПОЯСНЕННЯ ДО СВІТЛИН:

Професор Б. Мартос – політичний діяч, державний муж, прем'єр Укр. Уряду в період Центр. Ради, в еміграції науковець і дослідник історичних подій доби збройної боротьби за Українську Державність. Живе на еміграції в ЗСА.

Проф. до – р Яків Зозуля – політичний діяч, державний муж в період УНР. в еміграції науковець і дослідник історичних подій доби збройної боротьби за Українську Державність. Яко член комісії при УВАН у ЗСА. упорядкував календар історичних подій за лютий 1917 року – березень 1918 року, виданий 1967 Нью – Йорк. Живе на еміграції в ЗСА.

Генштабу генер – полк. О. Удовиченко – близький свідок воєнних подій на чернігівському фронті, активний укр. старшина від початку українізації російських частин і творення в 1917 р. українських збройних сил, яко начальник штабу Гайдамацького Коша під командою С. Петлюри, брав участь в здобуті 4-го лютого 1918 р. київського арсеналу – фортеці київських большевиків, місцевих москвинів, повставших 27-го січня 1918 р. проти Центральної Ради за проголошення Радою 22-го січня 4-м Універсалом Самостійности України. Живе на еміграції у Франції.

Генер-Хор. В. Филинович, пполк. М. Батинський, шполк. В. Зарицький – сучасники, близькі свідки воєнних подій на північному українсько-московському фронті 1917-1918 р, р.

Сотн. А. Гончаренко – командир бою під Крутами, після відступу з під Крут до станції Бровари 31-1 1918 р. здав звіт про перебіг бою під Крутами і страсти в людях, перебуваючому тоді там С. Петлюрі, командирові Гайдамацького Коша. З зреорганізованою на швидку після великих страт Першою Київською, Юнацькою Школою в складі Гайдамацького Коша брав участь в героїчній бою за здобуття київського арсеналу в продовж трьох днів – від 2-го до 4-го лютого, дня капітуляції большевицької залоги арсеналу. Живе на еміграції в ЗСА.

Полк. інж. С. Довгаль -командир Студентського Куреня, 19-го січня 1918-р. був важко ранений на вулицях Києва в бою студентів з місцевими большевиками, повставшими проти Центр. Ради. По занятті Києва 9-го лютого Муравйовим, масакру Киян московською ордою до 2-го березня – дня звільнення столиці укр. військом, полк. Довгаль перебував в шпиталі, тим урятував своє життя.

На еміграції полк. Довгаль є активним політичним діячем, вже довгий час є він діючим Головою Вик. Органу УНРади.

Генер-пор. О. Вишнівський – командир 1-го полку Синьої Дивізії, сучасник і близький свідок подій в період Центр. Ради потверджує, що полк. Довгаль був командиром Студ. Куреня, який, яко 4-ту сотню було приділено в м. квітні 1918 р. до 1-го імени Тараса Шевченка полку Синьої Дивізії.

Сотн. Ф. Черник – командир сотні Галицько –Буковинського куреня СС. повнив зі сотнею стежі на відтинку Михайлівського Хутора в часі 20 – 12-1917 р. – 8-1 – 1918 р.

1.) Вважаю, що своє завдання - спростовання розбіжних інформацій про Крути я виконав. Видана брошура заповнить існуючу лунку в ділянці української історично - військової літератури. Актуальні інформації на тему Крут у правдивій версії поширяться серед всіх прошарків українського громадянства в діаспорі.

Аналізою кілька інформацій про Крути українських вільних інтелектуалістів, проілюстровано твориний ними хаос в їх інформаціях. Деякі дописувачі, ігноруючи джерельні матеріали про нашу минувшину у своїх відмінних інформаціях, фальшують фрагменти воєнних подій з періоду нашої збройної боротьби. -

Щоб тому запобігти на будуче, в брошурі уміщено спогади : полк. А. Гончаренка і студента Ігоря Лоського - учасників крутянського бою, в їх спогадах реально згідно з правдою наświetлено перебіг подій на чернігівському кордоні у місяці грудні 1917 р. і у місяці січні 1918 р., що є потверджено в брошурі свідченнями живучих юнаків і студентів, які брали участь в бою під Крутами - 29-го січня 1918 р.

2.) Спогад полк. Аверкія Гончаренка - командира крутянського бою і спогад бувшого студента, проф. Ігоря Лоського є довідкою, яка дає інформації релятивної правди, якої жадав в б'юлетені " Нові Напрямні " за травень 1969 року студент Юрко Кошів в статті на тему Крут під заголовком " Міт чи реальність ". Студент Ю. Кошів, звертаючись до " Батьків Народу ", що жили 50 літ назад, питає : " Чи бійці в складі групи оборонців Крут всі були студентами, чи тільки частина ? Скільки їх було і скільки полягло ?

Автор ці справи представив в трьох окремих колонках і поставив відкритим питання, котра з версій є правдива ? -

3.) Версії в спогадах полк. А. Гончаренка і проф. Ігоря Лоського в інформаціях на тему крутянської події взаємно доповнюються, їх спогади є тим вказаним документально - історичним джерелом, якого жадає студент Юрко Кошів, на це джерело слід оператись в писані статтей до преси чи в приготовані доповідей на тему крутянської трагедії.

4.) Для інформування, виховання молодих поколінь цю книжку слід мати в кожному українськiм домі, щоб зберігти пам'ять про першу битву 29-го січня під Крутами з московсько - большевицькою, інвазійною 6-ти тисячною армейською групою Муравйова, в обороні Волі України, проклямованої Центральною - Радою актом 4-го Універсалу 22-го січня 1918 р. в Києві.

Щойно сонце Волі взійшло над Київськими " Золотими Воротами " як вже треба було юним бійцям стати під Крутами до бою з ордами Леніна, наступаючими на Київ для позбавлення України проголошеної Самостійности.

Бережiм пам'ять поляглих оборонців Крут Юнаків - Кадетів і Студентів, що віддали все, що мали, молодість й життя за Волю України.

5.) Студентові Юркові Кошіву, членові Нью-Йорської укр. студентської громади висловлюю моє велике признання за сміливе жадання від " Батьків Народу " вяснення через пресу правди про К Р У Т И . . . -

З М І С Т

1. Звернення	.....Стор.	" 5
2. Передмова	.....	" 7
3. Від автора	.....	" 9
4. Спогад полк. А. Гончаренка " Бій під Крутами "	.....	" 13
5. Схема	.....	" 24
6. Оцінка спогаду сотн. А. Гончаренка	.....	" 25
7. Свідчення, заяви і твердження про спогад сотн. А. Гончаренка	..	" 25
8. Спогад студ. Ігоря Лоського " Історія формування Студентського куреня- і опис бою під Крутами "	.....	" 27
9. Оцінка спогаду студ. Ігоря Лоського	.....	" 30
10. Короткий переказ О. П. про бій під Крутами	.....	" 31
11. Інвазія большевицької Росії в Україну	.....	" 31
12. Формовання добровольчих відділів	.....	" 32
13. I. Спростовання суперечних інформацій (Хто був керівником бою під Кру- тами)	.....	" 33
14. II. Чи сотн. Омельченко був командиром Студентського куреня ? —	..	" 34
15. III. Чи Студентський курінь підлягав полк. Е. Коновальцеві ? —	..	" 35
16. IV. Аналіз інформацій поданих Семеном Збараським в Ювілейній книжці - " Крути "		" 36
17. V. Аналіз інформацій " Бій за доступ до Києва - Крути " — Історія Укр. — Війська стор. 404		" 39
18. Опис бою під Крутами пор. М. Михайлика Історія Укр. Війська стор. 405.		" 40
19. Коротка інформаційна виписка про Студентський курінь зі спогаду ——— полк. С. Довгаля		" 41
20. Переказ очевидця про похорон 27 студентів	.....	" 41
21. Уривок з брошури " Легенда Крут "	.....	" 42
22. Культ пам'яті героїв поляглих під Крутами	.....	" 43
23. Дещо про Крути — В. Филонович	.....	" 45
24. Крути — Б. Мартос	.....	" 47
25. Про крутянські фальші М. Битинський	.....	" 49
26. Перелік реальних спогадів про крутянську подію	.....	" 52
27. Пояснення до світлин	.....	" 56
28. Післяслово	.....	" 57
29. Зміст	.....	" 58
30. Оголошення	.....	" 59

О Г О Л О Ш Е Н Н Я

Ще можна набути велику багатоілюстровану монографію " КОРПУС-СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ".

Документальна книга – нарис історії Корпусу С. С., видана на люксовому папері, в мистецькій обкладинці, має 680 сторінок друку і понад 330 ілюстрацій. –

Історія Корпусу С. С. це є документ 1917 – 1920 років про титаничну боротьбу Січових Стрільців, що під проводом Головного Отамана С. Петлюри і під командою полк. Е. Коновальця відіграли велику об'єднуючу і героїчну ролі в боротьбі за Державність. . .

Українська преса однозгідно підкреслила, що " Корпус Січових Стрільців " є достойним пам'ятником слави однієї з формацій Українського Війська в період збройної боротьби за волю і Державність України, що ця монографія є близько 700 сторінковим рапортом українській нації ", останньої комбатанської півсотні Січових Стрільців у діяспорі " про той вклад посв'яти, важкого вояцького труду і жертв крові, яку склали Січові Стрільці у збройній боротьбі за волю України. –

Ціна книги : \$ 18.00

Замовлення і належність чеком або моні-ордером слати на адресу :